

ชุดโครงการ
การพัฒนาระบบสวัสดิการ
สำหรับคนจนและคนก้อยโอกาสในสังคมไทย

รายงานวิจัยกรณีศึกษา
กลุ่มหมอกกำลังแรงงาน

การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับเด็กเร่ร่อนและเด็กก้อยโอกาส
จังหวัดเชียงใหม่

ผศ.ดร.สิริวันท์ ชัยณะ

หัวหน้าโครงการ

ดร.ประเสริฐ

นักวิจัยหลัก

รศ.ดร.อัศติยา กรรณสูต
จตุรงค์ บุญverkehrsสุนทร

ลายใต้การสนับสนุนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยย่อยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับเด็กเรื้อรอนและเด็กด้อยโอกาส
จังหวัดเชียงใหม่

ผู้วิจัย

ผศ.ดร.สิริวันทนีย์ ชัยญาณะ
สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ชุดโครงการ การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย

ธันวาคม 2546

๕

คำนำจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เห็นความสำคัญของปัญหาและแนวทางในการบรรเทาปัญหาของคนจนและคนด้อยโอกาสและการจัดสวัสดิการที่เหมาะสม จึงได้สนับสนุน “โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย” ประกอบด้วยการวิจัยสถานการณ์ภาพของคนจนและคนด้อยโอกาส 5 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแรงงาน กลุ่มอาชีพอิสระ กลุ่มคนนอกวัยทำงาน และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส/กลุ่มเสี่ยงและผู้ประสบปัญหาทางสังคม ซึ่งได้วิเคราะห์และสังเคราะห์จากการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ 10,000 ราย และข้อมูลเชิงคุณภาพจากกรณีศึกษาจำนวน 110 กรณี และจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายในการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย

ผลงานทั้งหมดที่ได้จากชุดโครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้นำเสนอเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนจน ให้เห็นภาพที่เคลื่อนไหวของสภาพความเป็นอยู่ ความด้อยโอกาส ไร้ที่พึ่ง การเชื่อมโยงให้เห็นบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างคนจนคนด้อยโอกาสกับชุมชน (มิติสังคม) ระบบการทำมาหากิน (มิติเศรษฐกิจ) และมีการรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มอำนาจต่อรอง (มิติการเมือง) การให้ภาพเชิงประวัติศาสตร์ ที่ย้อนให้เห็นว่าเดิมวิถีชีวิตของเขาเป็นอย่างไร และต่อมาเกิดอะไรขึ้นที่เป็นจุดหักเหทำให้วิถีชีวิตของเขาตลอดจนบริบทของเขาเปลี่ยนแปลงไป การวิเคราะห์ว่าผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์นั้นๆ (เช่น การสร้างเขื่อน การตั้งเขตนิคมอุตสาหกรรม การตัดถนนเข้ามาในพื้นที่ ฯลฯ) เกิดผลอย่างไรต่อวิถีการทำมาหากิน ความสัมพันธ์เครือข่ายทางสังคม อำนาจต่อรอง คุณภาพชีวิตโดยรวม เพื่อชี้ให้เห็นการปรับตัวในมิติต่างๆ (เช่น การอพยพ การเปลี่ยนอาชีพ ฯลฯ) เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่เป็นจุดหักเหแล้ว ทำไมคนบางกลุ่มปรับตัวและหลุดพ้นจากภาวะยากจนด้อยโอกาสได้ แต่ทำไมคนบางกลุ่มก้าวไม่พ้น ปัญหาของคนจนคนด้อยโอกาสทั้ง 5 กลุ่มเป้าหมายเหล่านี้ จะมีแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างไร โครงการนี้ได้วิเคราะห์เกี่ยวกับระบบสวัสดิการที่เหมาะสม สวัสดิการที่คนจนต้องการ กลไกที่สามารถเข้าถึงปัญหาของกลุ่มคนเป้าหมายได้ ทั้งองค์กรชุมชน ครอบครัวยุทธศาสตร์ ฯลฯ ตลอดจนข้อเสนอเชิงนโยบายในการแก้ปัญหาคะยากจนของสังคมไทย

สกว. หวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานของชุดโครงการวิจัยนี้ จะทำให้แง่คิด มุมมองอีกด้านหนึ่งในการจัดสวัสดิการและแนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจน ที่มองความเชื่อมโยงระหว่างมิติทางเศรษฐกิจกับมิติทางสังคม ซึ่งเป็นการเสริมเติมองค์ความรู้ในเรื่องความยากจนของประเทศไทย สกว. จึงหวังว่า ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหลายจะสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปพิจารณาใช้ประโยชน์ในการดำเนินการ เพื่อกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างรอบคอบรอบด้านต่อไป

(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยะวัติ บุญ-หลง)

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำของหัวหน้าโครงการ

โครงการการพัฒนากระบวนวิธีจัดการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย ได้แบ่งรายงานออกเป็นสามระดับ ในระดับพื้นที่มีงานกรณีศึกษาต่างๆ 110 กรณี ในระดับภาพรวมของคนจนแต่ละกลุ่มมีรายงานหลัก 5 รายงาน และในระดับภาพรวมทั้งประเทศมีรายงานสรุปบทสังเคราะห์อีก 1 ฉบับ

ถ้าเปรียบรายงานฉบับสรุปสังเคราะห์ภาพรวมเหมือนป่าใหญ่ รายงานหลัก 5 รายงานก็เปรียบเสมือนส่วนของป่าหรือเขตของป่า 5 เขต ส่วนรายงานกรณีศึกษาก็เปรียบเสมือนไม้แต่ละพันธุ์หรือแต่ละต้น

งานกรณีศึกษาจึงแสดงให้เห็นภาพชีวิตจริงของคนจนในแต่ละประเภท ที่สะท้อนออกมาผ่านสายตาผ่านการสังเกตการณ์ ผ่านการมีส่วนร่วม ของนักวิจัยกรณีศึกษา

งานกรณีศึกษาปรากฏให้เห็นสีสันและความเป็นจริงของรูปธรรมของชีวิตคนจนที่มีความหลากหลายและซับซ้อน แต่ละเรื่องแต่ละกรณีเปรียบประดุจแต่ละฉากแต่ละตอนของละครชีวิต ละครชีวิตที่เขียนบทด้วยกลไกและโครงสร้างทางสังคมทุนนิยม สร้างให้คนจนเล่นบทที่น่ารังเกียจของสังคมทุนนิยม

ปราชญ์ของทุนนิยมจึงมีคำกล่าวว่า “คนจนมักจะตกเป็นเหยื่อของคนจนเสมอ” ใช่สิ! ถ้าคนจนจะมองหาเหยื่อ ก็มีแต่คนจนด้วยกันเท่านั้นที่จะเป็นเหยื่อได้ ส่วนคนรายนั้น ล้วนมีเงิน มีอำนาจ มีความสามารถ มีอาวุธและบริวาร ที่จะป้องกันตนเอง ยากที่จะตกเป็นเหยื่อของคนจน แต่ถ้าพิจารณาให้ไกลไปกว่าคำกล่าวนี้ อาตัม สมิธ นักปรัชญาเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมก็กล่าวว่า คนในสังคมทุนนิยมจะรวยจะจนก็ขึ้นอยู่กับปริมาณแรงงานที่เขาควบคุมได้หรือซื้อหามาได้ เพราะฉะนั้น คนจนผู้ขายแรงงานก็คือเหยื่อของระบบที่คนรายนำไปใช้สร้างความร่ำรวยให้ตนเอง ดังนั้น คนจนจึงตกเป็นเหยื่อของคนรวยมากกว่าตกเป็นเหยื่อของคนจนด้วยกัน

กรณีศึกษาต่างๆได้สะท้อนให้เห็นว่า คนจนกลุ่มใดที่ยากจน ด้วยสาเหตุของท่าทีต่อชีวิต สาเหตุจากการขาดปัจจัยการผลิต หรือสาเหตุจากความสัมพันธ์ที่เหลื่อมล้ำ ภายใต้โครงสร้างของทุนนิยม

ในสังคมทุนนิยมที่คนชนชั้นบนกุมอำนาจรัฐอย่างเหนียวแน่น ยังไม่เคยเห็นกรณีประเทศใดที่สามารถลดความเหลื่อมล้ำได้อย่างมีนัยสำคัญ แต่ในประเทศทุนนิยมที่อำนาจรัฐถูกจัดสรรปันส่วนให้คนชั้นกลางและคนชั้นล่างมีส่วนในอำนาจรัฐ ประเทศนั้นก็จะสามารถลดความเหลื่อมล้ำลงได้อย่างมีนัยสำคัญ

ปัญหาความยากจนจึงไม่ได้จำกัดขอบเขตอยู่เพียงเรื่องรายได้ แต่มันมีปริมาตรลวกกว้างไกลไปถึง สิทธิและโอกาส อำนาจ และศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วย ประวัติศาสตร์สังคมจากทุกประเทศยืนยันในัจฉรรรมว่า คนจนไม่เคยลดความยากจนลงได้โดยปราศจากการต่อสู้ ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้กับตัวเองและต่อสู้กับกลุ่มคนและชนชั้นที่ได้เปรียบและเอารัดเอาเปรียบ

ตำนานการต่อสู้ดิ้นรนของคนจนไทยมีประวัติมายาวนาน หลายยุคหลายสมัย และเพื่ออนาคตที่ดีกว่า คนจนทั้งหลายมีแต่จะต้องต่อสู้ต่อไป เพื่อความเป็นไทและปากท้องของคนจนเอง

ในฐานะหัวหน้าโครงการ ผมขอขอบคุณนักวิจัยรุ่นใหม่ที่เป็นนักวิจัยกรณีศึกษาทุกท่าน ท่านทุกคนได้ปฏิบัติภารกิจเรื่องคนจนอย่างดียิ่ง ท่านคือผู้ถือโคมฉายที่ส่องให้เห็นคนจนในหลืบในซอก ที่ก่อนหน้านี้ใครๆมักจะมองไม่เห็น ขอให้ทุกท่านจงเป็นมิตรที่ดีของคนจนและปรารถนาดีต่อคนจนตลอดไป

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ
หัวหน้าโครงการ

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดีเนื่องจากความช่วยเหลือของ ดร.ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ รศ.ดร.ชัตติยา
กรรมสุมิต อาจารย์จตุรงค์ บุญยรัตนสุนทร และนางสาววันเพ็ญ อื้อฉาว รวมทั้งผู้ซึ่งให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์
สำหรับการวิจัยครั้งนี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ขอบคุณ และขอขอบคุณทุกท่านที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

สิริวัณทร์ ชัยญาณะ

บทคัดย่อ

ปัญหาของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในจังหวัดเชียงใหม่ จำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ ปัญหาของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสที่เป็นชาวไทยพื้นราบ และปัญหาของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสที่เป็นชาวไทยภูเขา ซึ่งอาจจำแนกเป็นกลุ่มย่อยๆได้เป็น เด็กยากจน เด็กเร่ร่อน เด็กถูกทอดทิ้ง เด็กติดสารเสพติด เด็กติดเชื้อ HIV เด็กขายบริการทางเพศ ฯลฯ ปัญหาต่างๆดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์ของกลุ่มนักพัฒนาทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งชาวเชียงใหม่บางส่วนที่สนใจ แต่ถึงแม้จะมีองค์กรของรัฐ องค์กรเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ให้ความสนใจในการช่วยเหลือเด็ก แต่เมื่อสิ้นสุดโครงการเด็กเหล่านี้ก็จะถูกทอดทิ้งอยู่เช่นเดิม และนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาสภาพชีวิตและสาเหตุแห่งปัญหาชีวิต รูปแบบในการแก้ปัญหา ด้วยการช่วยเหลือกันเองของกลุ่มเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาส รูปแบบการช่วยเหลือขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และภาคเอกชนอื่นๆ การเข้าถึงระบบบริการของรัฐด้านโอกาส และรูปแบบในการให้ความช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ผลการวิจัยพบว่า การออกมาเร่ร่อนของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสมีสาเหตุมาจากความต้องการอิสรภาพ รวมทั้งสภาพชีวิตของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสยังคงมีลักษณะเช่นเดิม การประเมินตนเอง การวิเคราะห์ความยากลำบาก ความรู้สึกต่อตนเองในเรื่องอำนาจต่อรอง และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนเร่ร่อนและด้อยโอกาส ล้วนยังคงเหมือนเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่แตกต่างไปจากสภาพเมื่อเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา ที่ดูเหมือนกับว่าไม่มีการแก้ไขเลย ทั้งที่ภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งองค์กรเอกชนอื่นๆ ได้พยายามดำเนินการมาโดยตลอด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวิธีการดำเนินงานเพื่อการแก้ปัญหาเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสยังไม่ตรงกับสภาพปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของเด็ก ปัญหาการเข้าถึงระบบบริการของรัฐ ทั้งโอกาส ช่องทาง และรูปแบบ

การเข้าถึงกลุ่มคนเร่ร่อนและด้อยโอกาสควรปฏิบัติดังนี้ (1) สรรหาบุคลากรที่คุณสมบัติเหมาะสมและมีใจในการทำงานกับคนเร่ร่อนและด้อยโอกาส (2) ต้องไม่ทำงานในระบบราชการ แต่ต้องทำงานนอกเวลาราชการ (3) ต้องไม่ทำร้ายคนเร่ร่อนและด้อยโอกาสเพื่อผลงานของตนเอง ถ้าไม่สามารถทำงานให้สำเร็จได้ก็ต้องปล่อยให้คนเร่ร่อนและด้อยโอกาสไม่เกิดความสูญเสียหรือมีความรู้สึกที่ถูกทำร้าย และ (4) ต้องไม่เอาความคิดของรัฐลงสู่การปฏิบัติ ควรให้กลุ่มคนเร่ร่อนและด้อยโอกาสมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของตนเองด้วย

สารบัญ

คำนำสกว.

คำนำหัวหน้าโครงการ

กิตติกรรมประกาศ

บทคัดย่อ

สารบัญ

หน้า

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ประวัติจังหวัดเชียงใหม่	1
1.2 ปรัชญาการณที่นำไปสู่ประเด็นการศึกษา	4
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.4 ขอบเขตของการศึกษา	5
1.5 วิธีการศึกษา	6
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากกรณีศึกษา	6

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เด็กเร่ร่อน	8
ความหมายของเด็กเร่ร่อน	8
อดีต - ปัจจุบันของเด็กเร่ร่อนในสังคมไทย	9
เส้นทางชีวิตของเด็กเร่ร่อนหรือเด็กข้างถนน	16
กฎหมาย ปล.294	17
ครอบครัวและการศึกษาของเด็กเร่ร่อน	19
เด็กข้างถนนจากบราซิลถึงไทย	21
เด็กชาย - เด็กหญิงราตรี ณ พัทยา	22
NAMBLA คำถามเด็กเร่ร่อน	24
เอดส์กับเด็กเร่ร่อนที่เยอรมัน	25
ครูข้างถนนบนเส้นทางเปลี่ยวร้าง	26
ครูข้างถนนเพื่อเด็กเร่ร่อน	26
การศึกษาเพื่อเด็กเร่ร่อนอุดรธานี	29
เครือข่ายเรียนรู้เพื่อเด็กเร่ร่อน	31
ชีวิตที่ทุ้มเทาของครูบ้านนอก	32

สารบัญ(ต่อ)

ครูนอกและครูมีนในบ้านเด็กไกล้วัด	33
การศึกษาของเด็กข้างถนน	34
บทที่ 3 ผลการศึกษา	
ผลการศึกษารายกรณี	37
- สภาพชีวิตและสาเหตุแห่งปัญหาชีวิตของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาส	37
- รูปแบบในทางแก้ปัญหาด้วยการช่วยเหลือกันเองของกลุ่มคนเร่ร่อนและด้อยโอกาสองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และภาคเอกชนอื่น ๆ	38
- ปัญหาในการเข้าถึงระบบบริการของรัฐ โอกาส ช่องทางและรูปแบบ	39
- การประเมินตนเองของคนเร่ร่อนและด้อยโอกาส	39
- การวิเคราะห์ความยากลำบากของคนเร่ร่อนและด้อยโอกาส	41
- ความรู้สึกต่อตนเองในเรื่องอำนาจต่อรอง	43
- ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ	43
- วงจรความทุกข์ยาก	44
บทที่ 4 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
4.1 สรุปผลการศึกษา	46
4.2 อภิปรายผลการศึกษา	52
4.3 ข้อเสนอแนะ	52
บรรณานุกรม	55
ภาคผนวก	56

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ประวัติจังหวัดเชียงใหม่

เชียงใหม่เป็นเมืองเก่าแก่และมีประวัติการสร้างอันน่าภาคภูมิใจ กษัตริย์ผู้ทรงสร้างนครเชียงใหม่ คือ "พญาเม็งรายมหาราช" ซึ่งก็คือพ่อขุนเม็งรายมหาราช พระองค์ทรงรวบรวมบ้านเล็กเมืองน้อยบนแผ่นดินล้านนาไทยให้เป็นผืนแผ่นดินเดียวกัน รวมเป็นอาณาจักรล้านนาไทยอันกว้างใหญ่ไพศาล

ในเวลาที่พญาเม็งรายกำลังเรื่องอำนาจในอาณาจักรล้านนาไทยนั้น เป็นระยะเดียวกับที่ "พญาร่วง" คือ "พ่อขุนรามคำแหงมหาราช" กำลังเรื่องอำนาจอยู่ในอาณาจักรสุโขทัย และ "พญาเจ้าเมือง" คือ "พ่อขุนเจ้าเมือง" กำลังเป็นใหญ่อยู่ที่เมืองพะเยา กษัตริย์ทั้ง 3 พระองค์นี้เป็นพระสหายสนิทร่วมน้ำสาบานมาด้วยกัน

เมื่อเริ่มสร้างเมืองใหม่นั้น พญาเม็งรายได้ทูลเชิญพญาร่วงแห่งอาณาจักรสุโขทัย และ พญาเจ้าเมืองแห่งเมืองพะเยาพระสหายร่วมน้ำสาบานให้มาช่วยพิจารณาทำเลที่จะสร้างเมืองใหม่ กษัตริย์ทั้ง 3 พระองค์ทรงเห็นที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ริมฝั่งแม่น้ำปิง บริเวณป่าเชิงดอยสุเทพเป็นที่ราบกว้างใหญ่อยู่ในเทือกเขาสลับซับซ้อน มี แม่น้ำปิงอยู่ทางทิศตะวันออก พื้นดินนั้นกว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์เหมาะที่จะสร้างเมืองหลวงขึ้นในบริเวณนั้นเป็นอย่างดี

พญาร่วงทรงมีพระราชดำรัสว่า "เมืองนี้ข้าศึกจะเบียดเบียนทำลายมิได้ คนไหนมีเงินพันมาอยู่จะมีเงินหมื่น ใครมีเงินหมื่นมาอยู่จะมีเงินแสน" ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสภาพทางยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่ ดังนั้นพญาเม็งรายจึงได้ตกลงพระทัยที่จะสร้างเมืองใหม่ขึ้น ณ ที่ราบเชิงดอยสุเทพแห่งนี้ โดยสร้างกำแพงเมืองด้านกว้าง 800 วา ด้านยาว 1,000 วา มาบรรจบเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ครั้นได้เวลาอันเป็นมงคลฤกษ์ก็ได้ลงมือขุดคูเวียง และก่อสร้างปราการด้านทิศอีสานอันเป็น ทิศศรีนครก่อน แล้วอ้อมไปทางทิศทักษิณไปรอบสี่ด้านพร้อมทั้งตั้งตลาดไปด้วย เป็นเวลา 4 เดือน จึงเสร็จสมบูรณ์ กษัตริย์ทั้ง 3 พระองค์ทรงขนานนามเมืองนี้ว่า "นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่" ในปี พ.ศ.1839 เมืองเชียงใหม่จึงเป็นศูนย์กลางความเจริญของล้านนาไทย โดยมีกษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์เม็งรายปกครองตลอดมาจนถึง 200 ปีเศษ

เชียงใหม่เป็นราชอาณาจักรล้านนาไทยตั้งแต่ พ.ศ.1839 และมีอายุครบ 700 ปี ในปี พ.ศ.2539 (เทศบาลนครเชียงใหม่ 2544 : 31-32)

สภาพภูมิประเทศ

สภาพทั่วไปเป็นภูเขาและป่าไม้ จึงแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ

1. เป็นพื้นที่ภูเขาที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลมากกว่า 500 เมตร ประมาณร้อยละ 80 ของพื้นที่ทั้งจังหวัด ส่วนใหญ่อยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันตก เป็นป่าต้นน้ำลำธารและไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก

2. เป็นพื้นที่ราบลุ่มน้ำและที่ราบเชิงเขา กระจายอยู่ระหว่างหุบเขา มีรูปร่างยาวรีทอดตัวจากแนวเหนือ-ใต้ พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก เช่น ที่ราบลุ่มน้ำปิง ที่ราบลุ่มน้ำฝาง ที่ราบลุ่มน้ำแม่งัด (เทศบาลนครเชียงใหม่ 2544 : 32)

ที่ตั้งและอาณาเขต

จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศไทย ตั้งอยู่ที่เส้นรุ้งที่ 16 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 99 องศาตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,027 ฟุต (310 เมตร) ส่วนกว้างจาก ทิศตะวันตกจรดทิศตะวันออกประมาณ 138 กิโลเมตร ส่วนยาวจากทิศเหนือจรดทิศใต้ประมาณ 320 กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 750 กิโลเมตร โดยทางรถไฟ และห่างจากกรุงเทพมหานครโดยทางรถยนต์ประมาณ 720 กิโลเมตร ตามแนวทางหลวงแผ่นดินสายเหนือ

ทิศเหนือ ติดรัฐฉานของสหภาพเมียนมาร์ โดยมีสันปันน้ำของดอยคำ ดอยปกกลา ดอยหลักแต่ง ดอยถ้ำป่อง ดอยถั่วย ดอยผาฮวก ดอยอ่างขาง อันเป็นส่วนหนึ่งของทิวเขาแดนลาวเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศใต้ ติดอำเภอสามเงา จังหวัดตาก มีร่องน้ำแม่ตื่นและสันปันน้ำดอยเรียม ดอยหลวงเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศตะวันออก ติดจังหวัดเชียงราย ลำพูน และลำปาง ส่วนที่ติดจังหวัดเชียงรายและลำปาง มีร่องน้ำลึกของแม่น้ำกก สันปันน้ำดอยช้าง ดอยหลุมข้าว ดอยแม่ว่อน้อย ดอยวังผา ดอยแม่โค เป็นเส้นกั้นอาณาเขต ส่วนที่ติดจังหวัดลำพูน มีดอยขุนห้วยหละ ดอยช้างสูงและร่องน้ำปิงเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศตะวันตก ติดอำเภอปาย ขุนยวมและแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีสันปันน้ำดอยกิงแดง ดอยแปงเมือง ดอยแม่ยะ ดอยฮังเกตุ ดอยแม่สุรินทร์ ดอยขุนยวม ดอยหลวงและร่องแม่วิด แม่ฮอย และสันปันน้ำดอยขุนแม่ตื่น เป็นเส้นกั้นอาณาเขต (เทศบาลนครเชียงใหม่ 2544 : 32-33)

พื้นที่

จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่ประมาณ 20,107,057 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 12,566,910 ไร่ (เทศบาลนครเชียงใหม่ ม.ป.ป. : 33)

สภาพภูมิอากาศ

เชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีสภาพค่อนข้างเย็นเกือบตลอดปี มีอุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปี 24-10 องศาเซลเซียส โดยมีค่าเฉลี่ยอุณหภูมิสูงสุด 39.6 องศาเซลเซียส ต่ำสุด 8.6 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์ 65.6 % (เทศบาลนครเชียงใหม่ ม.ป.ป. : 33)

ฤดูกาล

สภาพภูมิอากาศของจังหวัดเชียงใหม่ อยู่ภายใต้อิทธิพลลมมรสุม 3 ชนิดในช่วงปี ดังนี้

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม ถึง เดือนตุลาคม โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึง กลางเดือนมีนาคม โดยได้รับอิทธิพลจาก ลมมรสุม ตะวันออกเฉียงเหนือ นำอากาศหนาวจากไซบีเรียพัดผ่านจีนเข้าสู่ภาคเหนือ

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึง กลางเดือนพฤษภาคม โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ (เทศบาลนครเชียงใหม่ ม.ป.ป. : 33-34)

ประชากร

จังหวัดเชียงใหม่ มีประชากรจำนวน 1,590,327 คน แยกเป็นชาย 787,784 คน และหญิง 802,543 คน และมีจำนวนครัวเรือน 365,144 ครัวเรือน จำนวนบ้าน 517,936 หลัง (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเชียงใหม่ ม.ป.ป. : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

เศรษฐกิจ

จังหวัดเชียงใหม่ มีผลิตภัณฑ์มวลรวม 8,161.00 ล้านบาท และมีรายได้เฉลี่ยต่อคนต่อปี 56,287 บาท (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเชียงใหม่ ม.ป.ป. : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ศาสนา

จังหวัดเชียงใหม่มีข้อมูลเกี่ยวกับการศาสนา ดังนี้

1. วัด จำนวน 1,286 วัด จำแนกเป็น พระอารามหลวง จำนวน 7 วัด
วัดราษฎร์ จำนวน 1,282 วัด
2. นิกาย จำแนกเป็น มหานิกาย จำนวน 1,196 วัด
ธรรมยุต จำนวน 93 วัด
3. พระภิกษุ จำนวน 4,526 รูป จำแนกเป็น
 - มหานิกาย จำนวน 3,885 รูป
 - ธรรมยุต จำนวน 641 รูป
4. สามเณร จำนวน 7,197 รูป จำแนกเป็น
 - มหานิกาย จำนวน 6,888 รูป
 - ธรรมยุต จำนวน 609 รูป
5. ศาสนสถาน จำแนกเป็น
 - มัสยิด จำนวน 14 แห่ง
 - โบสถ์คาทอลิก จำนวน 65 แห่ง
 - โบสถ์โปรเตสแตนต์ จำนวน 118 แห่ง
 - โบสถ์พราหมณ์ จำนวน 1 แห่ง
6. จำนวนประชากรที่นับถือศาสนาต่าง ๆ จำแนกเป็น
 - พุทธศาสนิกชน จำนวน 1,147,804 คน

- อิสลามิกชน	จำนวน	14,380 คน
- คริสต์ศาสนิกชน	จำนวน	64,403 คน
- พราหมณ์	จำนวน	35 คน
- อื่นๆ เช่น ซิกข์ ฮินดู	จำนวน	363,705 คน

(สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเชียงใหม่ ม.ป.ป. : 17)

การปกครอง

จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งการปกครองออกเป็น 22 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 204 ตำบล 1,973 หมู่บ้าน
หน่วยงานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่มีดังนี้

1. หน่วยงานบริหารราชการส่วนกลาง	จำนวน	181 หน่วยงาน
2. หน่วยงานราชการส่วนภูมิภาค	จำนวน	34 หน่วยงาน
3. หน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น แยกเป็น		
3.1 องค์การบริหารส่วนจังหวัด	จำนวน	1 องค์กร
3.2 เทศบาลนคร	จำนวน	1 องค์กร
3.3 เทศบาลตำบล	จำนวน	29 องค์กร
3.4 องค์การบริหารส่วนตำบล	จำนวน	184 องค์กร
3.5 สภาตำบล	จำนวน	6 องค์กร
4. หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ	จำนวน	17 หน่วยงาน

(สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดเชียงใหม่ ม.ป.ป. : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

1.2 ปรากฏการณ์ที่นำไปสู่ประเด็นการศึกษา

จังหวัดเชียงใหม่ เป็นจังหวัดใหญ่จังหวัดหนึ่ง ที่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเช่นเดียวกับจังหวัดต่าง ๆ คนในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่ทำงานนอกบ้านทั้งพ่อและแม่ ทำให้ไม่มีเวลาดูแลบุตรหลาน ทำให้บุตรหลานมีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาจนกระทั่งไม่สามารถอยู่ร่วมกับครอบครัวได้ ต้องออกจากบ้านมาเร่ร่อนหาเช้ากินค่ำในอาชีพที่เสี่ยงต่อการกระทำที่ผิดกฎหมาย และเป็นอันตรายต่อสุขภาพ เช่น ขายดอกไม้ ขายพวงมาลัย เช็ดกระจก รถ ขยายบริการทางเพศ ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีผู้คนอพยพมาจากจังหวัดต่าง ๆ และอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีภูมิประเทศเป็นป่าเขา ลงมาเร่ร่อนและอาศัยอยู่แถบชุมชน (slum) ในตัวเมืองเชียงใหม่ สมาชิกในครอบครัวเหล่านี้ต้องช่วยกันหารายได้แม้แต่เด็กตัวเล็ก ๆ อายุ 4-5 ขวบ ก็ต้องทำงานหารายได้เช่นกัน อาชีพของเด็กเหล่านี้ก็ไม่ต่างจากเด็กกลุ่มแรกมากนัก เพราะเด็กเหล่านี้จะมีโอกาสพบกันและไปรวมตัวกัน ณ ช่วงประตู่ท่าแพ เพื่อมองหาช่องทางที่จะทำให้มีรายได้ พฤติกรรมเลียนแบบ

จะเกิดขึ้น ในบางครั้งก็ได้รับการชี้แนะจากนักจัดการหรือมาร์เฟียที่คอยเก็บผลประโยชน์จากเด็กเหล่านี้ขึ้นมา และควบคุมอยู่ห่าง ๆ

ปัญหาของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในจังหวัดเชียงใหม่ จำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ปัญหาของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสที่เป็นชาวไทยพื้นราบ และปัญหาของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสที่เป็นชาวไทยภูเขา ซึ่งอาจจำแนกเป็นกลุ่มย่อย ๆ ได้อีกดังนี้ คือ เด็กยากจน เด็กเร่ร่อน เด็กถูกทอดทิ้ง เด็กติดสารเสพติด เด็กติดเชื้อ HIV เด็กขายบริการทางเพศ ฯลฯ ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์ของกลุ่มนักพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชนและชาวเชียงใหม่บางส่วนที่สนใจ ถึงแม้จะมีองค์กรของรัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนให้ความสนใจในการช่วยเหลือเด็กเหล่านี้ แต่เมื่อสิ้นสุดโครงการ เด็กเหล่านี้ก็จะถูกทอดทิ้งอยู่เช่นเดิม สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่และนับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น

เพื่อการแก้ปัญหาดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาเพื่อจัดการพัฒนาระบบ สวัสดิการให้กับบุคคลเหล่านี้อย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสภาพชีวิตและสาเหตุแห่งปัญหาชีวิตของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาส ในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษารูปแบบในการแก้ปัญหาด้วยการช่วยเหลือกันเองของกลุ่มเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ และรูปแบบการช่วยเหลือขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และภาคเอกชนอื่น ๆ
3. เพื่อศึกษาปัญหาของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ ในการเข้าถึงระบบบริการของรัฐด้านโอกาส ช่องทางและรูปแบบในการให้ความช่วยเหลือที่มีประสิทธิ-ภาพและประสิทธิผล
4. เพื่อพัฒนาระบบข้อมูลเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อใช้เป็นข้อมูล ในการวางแผนและบริการความช่วยเหลือแก่เด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ต่อไป

1.4 ขอบเขตของการศึกษา

1. กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายของการศึกษาคือคนเร่ร่อนในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งที่เป็นชาวไทยพื้นราบ และชาวไทยภูเขา จำนวน 17 คน

2. พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาในการศึกษาค้างนี้ คือ เขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ บริเวณช่วงประตูท่าแพ

3. ประเด็นในการศึกษา

ประเด็นในการศึกษาค้างนี้คือ

- 3.1 สภาพชีวิตของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่
- 3.2 สาเหตุแห่งปัญหาชีวิตของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่
- 3.3 รูปแบบในการแก้ปัญหาด้วยการช่วยเหลือกันเอง ของกลุ่มเด็กเร่ร่อนและด้อย-โอกาส ใน ชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่
- 3.4 รูปแบบการช่วยเหลือเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่ขององค์กรพัฒนาเอกชน และภาคเอกชนอื่น ๆ
- 3.5 ปัญหาของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ ในการเข้าถึงระบบบริการของรัฐด้านโอกาส ช่องทางและรูปแบบที่ให้ความช่วยเหลืออย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

1.5 วิธีการศึกษา

1. วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างอย่างเจาะจง (Purposive Sampling) แล้วจึงขยายไปสู่กลุ่ม ตัวอย่างคนต่อไปโดยใช้การสุ่มแบบก้อนหิมะ (Snowball Sampling)

2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เป็นการสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้าง (Constructed Interview) และเป็นการสัมภาษณ์แบบมีส่วนร่วม (Participatory Interview)

3. วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์แล้วนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนา (Description)

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากกรณีศึกษา

จากการศึกษากรณีศึกษาค้างนี้คาดว่าจะได้รับประโยชน์ ดังนี้

1. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพชีวิตและสาเหตุแห่งปัญหาชีวิตของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่

2. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบในการแก้ปัญหาด้วยการช่วยเหลือกันเองของกลุ่มเด็กเร่ร่อน และด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ และรูปแบบการช่วยเหลือขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และภาคเอกชนอื่น ๆ

3. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาของเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่ ในการเข้าถึงระบบบริการของรัฐด้านโอกาส ช่องทางและรูปแบบในการช่วยเหลือที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

4. จากข้อมูลที่ได้ในข้อ 1-3 จะได้พัฒนาเป็นระบบข้อมูลเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการวางแผนให้บริการและให้ความช่วยเหลือแก่เด็กเร่ร่อนและด้อยโอกาสในชุมชนท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เด็กเร่ร่อน

การที่จะทำความเข้าใจเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนในสังคมไทย และการดำเนินงานเพื่อให้ความช่วยเหลือพัฒนาแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเริ่มต้นทำความเข้าใจเบื้องต้นให้รับรู้ตรงกันเสียก่อน ตั้งแต่ความหมาย สภาพความเป็นอยู่ และสภาพการณ์ที่จะดำเนินไปเพื่อเป็นพื้นฐานนำไปสู่รูปแบบและวิธีการจัดการป้องกัน แก้ไขและช่วยเหลือพัฒนาเด็กกลุ่มนี้ต่อไป

ความหมายของเด็กเร่ร่อน

เด็กเร่ร่อนในสังคมไทย จำแนกและให้ความหมายแตกต่างกันได้เป็น 2 ลักษณะคือ

1. เร่ร่อนตามวิถีชีพของครอบครัว

ลักษณะของเด็กเร่ร่อนกลุ่มนี้เปรียบไปแล้วเสมือนเหล่า "ยิปซี" ที่อพยพเคลื่อนย้ายกองคาราวานไปเป็นช่วง ตามแผ่นผืนทะเลทราย แต่เด็กกลุ่มนี้ในสังคมไทยจะเคลื่อนย้ายตาม ครอบครัวไปตามแหล่งงานเด่นชัดมากในเหล่า "กรรมกรก่อสร้าง" และ "ชาวเรือเร่" ที่ตระเวนขายแรงงานตามแหล่งก่อสร้างและรับจ้างขนส่งสินค้าล่องไปตามแม่น้ำ ซึ่งวิถีชีวิตเช่นนี้ เด็ก ๆ ที่เป็น ลูกหลานจึงต้องร่อนเร่ติดตามไปด้วย เด็กเร่ร่อนลักษณะนี้จึงเป็นเด็กที่เร่ร่อนเพราะวิถีการดำรงชีพของครอบครัวที่ต้องเคลื่อนย้ายอยู่เสมอนั่นเอง

ในจังหวัดเชียงใหม่ มีเด็กเร่ร่อนลักษณะนี้มากมาย ซึ่งติดตามพ่อแม่หรือครอบครัวลงมาจากดอยหรือโยกย้ายมาจากจังหวัดอื่น แล้วมาหาที่อยู่ตามชุมชนต่าง ๆ อาชีพของเด็กเหล่านี้ คือ ขายดอกไม้ ขายพวงมาลัย เท่าที่พบเด็กเร่ร่อนลักษณะนี้ในจังหวัดเชียงใหม่ จะมีอายุตั้งแต่ 4-5 ขวบ จนถึง 14-15 ปี เด็กเร่ร่อนเหล่านี้จะเริ่มขายดอกไม้และพวงมาลัยตั้งแต่เวลาประมาณ 18.00น. ถึง 02.00 น. เด็กเหล่านี้จะเดินขายดอกไม้หรือพวงมาลัยไปเรื่อย ๆ ตามถนน ร้านอาหาร ย่านการค้า และบางครั้งก็เข้าไปขายในแหล่งบริการตามที่ปรากฏต่อสายตาของเราเมื่อหลายปีมาแล้วคือเด็กหญิง เด็กชายอายุ 4 - 6 ปี แต่งตัวมอมแมม สวมรองเท้าฟองน้ำ เล็บเท้า เล็บมือดำปี๋ มือข้างหนึ่งถือพวงมาลัยหรือดอกไม้ยกชูขึ้นเหนือศีรษะ ร่างของเด็กเหล่านี้เกือบถูกบังจนมืดด้วยร่างของนกที่เอื้อมออกไปดิ้นกันอยู่กลางเวที เด็กเหล่านี้จะเดินไปด้วยพร้อมทั้งเคลื่อนย้ายไปเรื่อย ๆ ในเวทีเพื่อขอให้นักท่องเที่ยวซื้อดอกไม้หรือพวงมาลัย เด็กเหล่านี้บางคนมีพ่อแม่ แต่รับจ้างขายดอกไม้และพวงมาลัยจาก "เจ้" หรือ "นาย" ซึ่งต้องขายจนดึก และบางครั้งก็ต้องเสพสารเสพติด เพื่อจะได้อยู่ได้จนดึก ตื่นเช้าไม่ทัน ขาดเรียนเป็นประจำ หรือเรียนได้ก็ไม่ผ่าน เด็กกลุ่มนี้ไม่สามารถรับการสงเคราะห์จากองค์กรพัฒนาเอกชน หรือองค์กรภาครัฐได้เพราะเด็กเหล่านี้เป็น "ตัวเงินตัวทอง" ของ "เจ้" หรือ "นาย" และมีคนคอย

คุ้มกันอยู่ ปัจจุบันเด็กกลุ่มนี้เป็น "ทาส" ของ "เจ้" หรือ "นาย" น้อยลง เพราะแม่จะเป็นผู้ไปรับซื้อดอกไม้หรือพวงมาลัยมาให้ลูกขายเอง โดยแม่จะออกมาอยู่ริมถนนเลี้ยงลูกคนเล็กที่ยังเดินไม่ได้ไปด้วย คอยดูแลลูกและคุ้มกันลูกทุกคน ที่แบ่งให้ไปขายดอกไม้หรือพวงมาลัยไปด้วย แต่แม่บางคนที่ไม่มีลูกเล็ก ก็จะคอยเอาดอกไม้หรือพวงมาลัยไว้เพิ่มให้กับลูก ๆ ที่ออกไปเร่ขาย แม่ของเด็กเหล่านี้จะไม่ขายเอง เพราะพูดภาษาไทยไม่ได้เลย เด็กเร่ร่อนลักษณะนี้ผู้วิจัยก็ได้ศึกษาด้วยเช่นกัน

2. เร่ร่อนตามวิถีชีพของตน

ลักษณะของเด็กเร่ร่อนกลุ่มนี้นับเป็นกลุ่มเด็กอีกประเภทหนึ่งในสังคมไทย ที่จะต้องใส่ใจอย่างจริงจังและต่อเนื่องมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเด็กเร่ร่อนลักษณะนี้ออกเร่ร่อนเพราะปัจจัยผลักดันจากครอบครัวที่ไม่เอื้อต่อการดำรงอยู่ เช่น ความยากแค้นลำเค็ญภายในครอบครัว ทำให้ต้องอดมื้อกินมื้อ หรือครอบครัวแตกแยกหย่าร้าง แม่เลี้ยงหรือพ่อเลี้ยงโหดร้ายคำทอหุบตี ซึ่งเป็นปัจจัยผลักดันที่สำคัญให้เด็ก ๆ ขาดความอบอุ่น และไม่มีความสุขในครอบครัว จนต้องหนีออกมาเร่ร่อน

เด็กเร่ร่อนลักษณะนี้เป็นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ที่ผู้วิจัยทำการศึกษาในครั้งนี้

อดีต-ปัจจุบันของเด็กเร่ร่อนในสังคมไทย

อดีต

สันนิษฐานว่าเด็กเร่ร่อนคงมีเนิ่นนานแล้วก่อนยุคสุโขทัยของไทย ด้วยเหตุผลของสงครามและโรคระบาด ซึ่งมีความเป็นไปได้ที่ทำให้บ้านแตกสาแหรกขาด และเด็กต้องเคว้งคว้างกระจัดกลายเป็นเด็กเร่ร่อนขึ้น แต่หากกล่าวกันโดยมีหลักฐานอ้างอิงก็พบว่าเริ่มมาในยุคสุโขทัยและอยุธยา ซึ่งเป็นไปในลักษณะของเด็กที่มีมูลเหตุมาจากการกำพร้าไร้ที่พึ่งพิง มิใช่เร่ร่อนอย่างจริงจัง เพราะเป็นการ พลัดพรากจากครอบครัวด้วยเหตุอันสุดวิสัย และมีวัดรวมทั้งเงินงบประมาณราวปีละ 10 ชั่ง สำหรับเป็นทุนในการรองรับเด็กพวกนี้

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเด็กเร่ร่อนน่าจะชัดเจนในปี พ.ศ.2479 โดยรัฐได้ตราพระราชบัญญัติจัดการฝึกและอบรมเด็กบางจำพวก ซึ่งกรมราชทัณฑ์ได้นำเด็กบางจำพวก น่าจะหมายถึง เด็กกำพร้าและเด็กที่เกะกะเกรไรที่อยู่อาศัยไปฝึกอยู่ที่เกาะใหญ่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังนั้น จึงน่าจะสรุปได้อย่างกระชับสั้น ๆ ในช่วงอดีตที่ผ่านมาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2475 ความเป็นเด็กเร่ร่อนแม้จะมีขึ้นแล้ว แต่ก็ไม่น่าจะมีไม่มากนักและไม่เป็นปัญหาของสังคมที่รุนแรง ทั้งนี้ก็เพราะสาเหตุของการเป็นเด็กเร่ร่อนมาจากพื้นฐานของสงครามและโรคระบาดที่ทำให้ครอบครัวแตก เด็กกลายเป็นเด็กกำพร้าแต่ไม่ไร้ที่อยู่และเมตตาจิต เพราะสถานที่และสิ่งแวดล้อมยังมีความเกื้อกูลค่อนข้างสูง รวมทั้งสถาบันสงฆ์ก็ยังเป็นหลักอย่างมั่นคง และมีบทบาทสูงในสังคมไทย

ปัจจุบัน

จะต้องถือเอายุคสมัยตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในสังคมไทยเป็นเกณฑ์ เรื่อยมาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ซึ่งยุคสมัยที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลง อาจจะแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงด้วยกัน คือ ช่วงตั้งแต่ยุคสนธิสัญญาเบาริงในปี พ.ศ.2402 ถึงยุคก่อตั้งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในปี พ.ศ.2504 และช่วงที่ 2 เริ่มตั้งแต่การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 เรื่อยมาในปี พ.ศ.2504 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งสำหรับช่วงหลังนี้เชื่อว่า "มีการขยายตัวของเด็กเร่ร่อนอย่างแท้จริง" กระทั่งถือได้ว่าเป็นปัญหานึงของสังคมไทยในปัจจุบัน

ยุคสนธิสัญญาเบาริง ปี พ.ศ.2402 ยุคก่อตั้งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจปี พ.ศ.2504

นับเป็นยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและการดำรงชีวิตอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต ซึ่งเดิมเป็นการผลิตที่มีเป้าหมายเพื่อการพึ่งตนเองและแลกเปลี่ยนเกื้อกูล กลายเป็นการผลิตเพื่อการค้าขายเชิงทุนนิยม ดังรูปธรรมการผลิตที่เกษตรกรไทยได้เลิกปลูกฝ้าย ยาสูบ และทอดผ้าลงไปเรื่อยๆ เพื่อเปลี่ยนมาปลูกข้าวเพื่อการส่งออก สนองตอบประเทศอังกฤษที่ต้องการข้าวจำนวนมากไปเลี้ยงอาณานิคมของตนเอง จำนวนข้าวที่ผลิตได้จึงมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนี้

ปี พ.ศ. 2410 จำนวน 1,830,000 บาท ปี พ.ศ. 2415 จำนวน 2,020,000 บาท และ พ.ศ. 2436 จำนวน 13,300,000 บาท

ปรากฏการณ์เช่นนี้ทำให้อังกฤษได้รับผลประโยชน์จากไทยโดยได้ข้าวราคาถูกราคาถูกจำนวนมาก รวมทั้งมีตลาดอาณานิคมรองรับ ทำให้การผูกขาดตลาดข้าวเป็นไปอย่างง่ายดายโดยเกษตรกรไทยระดับท้องถิ่น ซึ่งเคยมีเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเอง หรือผลิตสิ่งจำเป็นหลายชนิดต้องหยุดชะงักลง ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 พบว่าการส่งออกถึงร้อยละ 90 อยู่ในมือของอังกฤษ

ยุคนี้เองที่กล่าวได้ว่า เป็นจุดเปลี่ยนเริ่มแรกของชีวิตเกษตรกรที่ค่อยๆ ผันแปรสู่ความทุกข์ยากลำบากขึ้นเรื่อยๆ พร้อมกับพ่อค้าคนกลางและนายทุนที่ดินเริ่มมีบทบาทสูงขึ้นด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ สมเกียรติ วันทะนะ เรื่อง วิวัฒนาการชนชั้นกรรมกรไทย 200 ปี ที่พบว่า เพราะบทบาทของทุนพาณิชย์คือการดึงเอารูปแบบการผลิตต่างๆ ที่เก่าแก่กว่าและด้อยพัฒนาว่าวิถีการผลิตแบบทุนนิยม เข้ามาอยู่ภายใต้ปริมณฑลของการแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรมีพันธะหนี้สินง่ายขึ้น ชีวิตทางเศรษฐกิจต้องรัดตัวและเร่งตัวขึ้น และในที่สุดปัจจัยการผลิตก็หลุดมือได้ง่ายขึ้นเป็นลำดับ

แม้กระนั้น การเปลี่ยนวิถีการผลิตที่ทำให้การพึ่งตนเองได้ลดน้อยลงนั้น ก็ยังไม่ได้ทำลายโครงสร้างชุมชนและรูปแบบของครอบครัวเชิงขยายลงมากนัก ดังนั้น ปัญหาทางเศรษฐกิจที่แต่ละครอบครัวได้รับ จึงเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งของการดำรงชีพอยู่อย่างลำบากที่มีผลกระทบถึงชีวิตเด็กภายในครอบครัวอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ใช่ว่าเหตุสำคัญที่ผลักดันให้เด็กหลุดออกจากครอบครัวหรือนี้ออกจาก ครอบครัวเร่ร่อนไปในที่อื่น ๆ หรือสรุปได้ว่าครอบครัวช่วงนั้นประสบกับภาวะความยากลำบากในการดำรงชีวิต แต่ก็ยังไม่ได้สร้างความคับแค้นใจแก่ชีวิตเด็กมากนักเพราะยังสามารถประคับประคองตนและดำรงชีวิตอยู่ภายในครอบครัวได้

ยุควางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 ในปี 2504 - ปัจจุบัน

ยุคสมัยนี้ อภิชาติ พันธเสน ได้ระบุไว้ในบทความเรื่อง "การศึกษากับการอยู่รอดทางเศรษฐกิจของประเทศไทย" สรุปได้ว่า

"สำหรับประเทศไทยนั้น ความผิดพลาดเริ่มจากแผนพัฒนาฉบับที่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา ซึ่งมีลักษณะมิอาจปฏิเสธได้ตั้งแต่เริ่มต้น กล่าวโดยย่อของแผนพัฒนาเศรษฐกิจตั้งแต่แผนที่ 1 ถึง 3 (พ.ศ.2515-2519) กล่าวได้ว่า เป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่เกิดจากความคิดครอบงำจากประเทศตะวันตก โดยใช้นโยบายการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย กล่าวคือเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นหลัก มีการเน้นการพัฒนาการเกษตรบ้าง แต่เพียงเพื่อให้มีฐานการรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า การศึกษาและการผลิตกำลังคนที่จะบูรณาไว้ในแผน ก็ล้วนแต่เป็นการสนับสนุนแนวทางการพัฒนาดังกล่าวทั้งสิ้น สิ่งที่เป็นผล ติดตามมาจากการพัฒนาแนวนี้นี้ก็คือการพัฒนาในทิศทางดังกล่าว จำเป็นต้องอาศัยเงินกู้ยืมและเงินลงทุนต่างประเทศเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีผลต่อการขยายตัวของ การนำเข้าอย่างรวดเร็ว และมีผลต่อการเพิ่มขึ้นของภาระหนี้สินของประเทศ ซึ่งเป็นประโยชน์ในระยะยาวต่อประเทศหรือสถาบันที่ทำการลงทุนหรือให้กู้ยืมเงินในแง่ที่สามารถกำหนดทิศทางในการพัฒนาประเทศไทย ให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองฝ่ายตนได้

นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างภาระหนี้สินเอาไว้ ทำให้สามารถควบคุมเศรษฐกิจของประเทศไทยได้ในระยะยาว ในขณะที่เดียวกันก็มีรายได้ที่เกิดจากการใช้หนี้เงินต้นและดอกเบี้ยจาก ดอกเบี้ยเงินกู้ มีลักษณะเป็นนายทุนที่สามารถดูดรีดเอามูลค่าส่วนเกินจากประเทศไทยได้ตลอดไป การพัฒนาในลักษณะดังกล่าว จึงมีผลประโยชน์ต่อต่างประเทศมากกว่าต่อประเทศไทยเอง.." (รายละเอียดในเรื่องนี้ศึกษาได้จากรายงานการวิจัยเรื่อง "การศึกษากับการมีงานทำ" ของอภิชาติ พันธเสน และคณะ)

ความคิดและการศึกษาของอภิชาติ นับได้ว่าสอดคล้องกับแนวคิดที่ วิวัฒน์ชัย อัฒณากร ได้เสนอไว้ในเอกสาร "อุดมการณ์พึ่งตนเอง" ที่กล่าวไว้ว่า

"...ระยะที่ผ่านมา การเสนอแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจสังคมของชาติ มักตกอยู่ในมือของกลุ่มนักวิชาการ และปัญญาชนคนชั้นกลางที่อยู่ในองค์กรของรัฐ ซึ่งเป็นนักเทคนิคปฏิบัติที่มีระบบคิด วิธีคิด จิตสำนึก สอดคล้องพาดพิงกับแนวทางและผลประโยชน์ของกลุ่มตนที่อยู่ใน โครงสร้างอำนาจรัฐ วิธีคิดค้นแก้ปัญหาของคนดังกล่าวมักมีลักษณะเป็นกลไก มองปัญหาแบบเสี่ยงเสียเฉพาะส่วน เฉพาะด้านแบบหยุดนิ่งตายตัว ไม่มองภาพรวมของปัญหาและไม่พิจารณาความสัมพันธ์ของกลไกต่าง ๆ ซึ่งเป็นส่วนย่อยที่มีปฏิสัมพันธ์ และมีผลกระทบต่อกันทั้งระบบใหญ่ จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่า การแก้ไขปัญหานักวิชาการและนักเทคนิคปฏิบัติในอำนาจรัฐ จึงแก้ปัญหาแบบวกวนไปมาเหมือนพายเรือในอ่าง

กรอบความคิดหรือระบบคิดของผู้มีอำนาจทางปัญญา ที่อยู่ในโครงสร้างอำนาจรัฐ ตลอดจนผู้มีอิทธิพลทางปัญญาและทางความคิดทั้งหลาย มักมีลักษณะยึดโยงกับรากลึกของระบบคิดแบบ "ไม่เป็นอิสระ" "พึ่งพาขึ้นต่อ" ระบบความคิดและความรู้ภายนอก หรือของต่างชาติที่ได้ร่ำเรียนมาค่อนข้างสูง อันสืบเนื่องจากการสะสมความรู้ในลักษณะ "หยิบมือ" และ "ใช้ทั้งดุ้น" ไม่จำแนกแยกแยะ ไม่กลั่นกรองและไม่ดัดแปลง (หรือกลั่น

กรอง/ตัดแปลงในระดับต่ำมาก) ความรู้และทฤษฎีทางสังคมจึงไม่ได้รับการพัฒนา ให้กลายเป็นรากฐานและความรู้ที่มีพลัง แต่ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นรากฐานความคิดที่คลอนแคลน ไร้พลังและอ่อนแอ

ระบบความคิดดังกล่าวข้างต้น จึงนำมาซึ่งยุทธศาสตร์ การพัฒนาของไทยแบบพึ่งพา ขึ้นต่ออิทธิพลทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของต่างชาติ ทั้งในด้านอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม บริการ เกษตรกรรม การศึกษา และวัฒนธรรม

ยุทธศาสตร์การพัฒนาในแผนพัฒนาของรัฐที่ผ่านมา จึงก่อให้เกิดสถานการณ์พึ่งพาขึ้นต่อกันเป็นทอด ๆ เมื่อระบบเศรษฐกิจการตลาดสมัยใหม่มีพัฒนาการและขยายตัวออกไป ชนบทจึงพึ่งพาขึ้นต่อเมืองเล็ก เมืองเล็กพึ่งพาขึ้นต่อเมืองใหญ่ เมืองใหญ่พึ่งพาขึ้นต่อกรุงเทพฯ และกรุงเทพฯ พึ่งพาขึ้นต่อประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าในระดับสากล

สภาพการณ์ขึ้นต่อเป็นทอด ๆ เช่นนี้ นับวันจะค่อย ๆ ชัดเจนขึ้นเรื่อย ๆ การไหลเทของดอกผลการพัฒนาส่วนใหญ่ เริ่มจากจุดที่อ่อนด้อยที่สุดไปสู่จุดที่แข็งแรงเหนือกว่า คือจากชนบทสู่เมือง สู่กรุงเทพมหานคร สู่ประเทศอภิมหาอำนาจทางเศรษฐกิจระดับสากล ได้รับการยืนยันจากหลักฐานผลการวิจัยของนักวิชาการหลายท่าน ในท้ายที่สุดจุดที่อ่อนด้อยกว่าจะเหลือแต่ความแห้งกริบ ไร้พลังสำรอง และจำต้องสยบและตกอยู่ในสภาวะต้อง พึ่งพาเพิ่มขึ้น.."

จากแนวความคิดของ อภิชาติ พันธ์เสน และวิวัฒน์ชัย อัดถากร ข้างต้น คงชี้ให้เห็นถึง ยุคสมัยนี้ว่าผิดพลาดและก่อปัญหามากขึ้นเพียงใด โดยเฉพาะต่อประชากรส่วนใหญ่ของประเทศที่ไม่เพียงแต่เป็นปัญหาในแง่เศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ล่วงเข้าทำลายพื้นฐานทางวัฒนธรรม และโครงสร้าง ชุมชนหมู่บ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะความเป็นเมืองและการรวมศูนย์ที่เมืองใหญ่ได้ดึงดูดทรัพยากรทุก ๆ สิ่งเข้ามา ตั้งแต่ผลผลิต ปัจจัยการผลิต ทรัพยากรมนุษย์ ตั้งแต่ระดับมันสมองจนถึงชนชั้นผู้ใช้แรงงาน

และที่เป็นปัจจัยโดยตรงต่อการขยายตัวของ "เด็กเร่ร่อน" ก็คือจุดนี้ (จุดที่โครงสร้างของชุมชนได้อ่อนแอลง โครงสร้างครอบครัวเชิงขยายได้แตกลง กลายเป็นโครงสร้างของชุมชนแบบเมืองและครอบครัวเชิงเดี่ยว ซึ่งได้ก่อพื้นฐานการใช้อำนาจต่อเด็กอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และนี่เองที่เป็นกระแสรุนแรงกว่าปัญหาทางเศรษฐกิจและเป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เด็กหนีออกจากครอบครัว ไปสู่การใช้ชีวิตเร่ร่อนที่มีอิสระและความเจ็บปวดที่น้อยกว่า)

ซึ่งจะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับผลงานการวิจัยของกรมประชาสงเคราะห์ในปี 2509 เรื่อง "รายงานการสำรวจสภาพของเด็กเร่ร่อนและสาเหตุที่ทำให้เร่ร่อน" ที่พบว่า เด็กร้อยละ 46 หนีออกจากบ้านเพราะมีปัญหาในครอบครัว ร้อยละ 42.11 หนีเพราะถูกเลี้ยงดูและดูดี นอกจากนี้งานวิจัยล่าสุดเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนของ สุนันทา เสียงไทย และคณะ เมื่อปี 2430 ก็พบว่าในเรื่องความสัมพันธ์กับพ่อแม่ นั้น มากถึงร้อยละ 47 ที่บอกว่าไม่ได้รับความยุติธรรม ไม่ได้รับความรักความสนใจและรวมถึงถูกดูดีเลี้ยงดู และยังพบว่าอีกว่าเด็กร้อยละ 31.3 รู้สึกว่าพ่อแม่ไม่รักและไม่สนใจในตัวเด็ก

เหล่านี้จะเห็นได้ว่า ครอบครัวคือตัวแปรสำคัญต่อการออกมาเร่ร่อนของเด็ก และก็เช่นกันที่ชี้ให้เห็นว่าปัญหาภายใต้ครอบครัว โดยเฉพาะพฤติกรรมการปฏิบัติต่อเด็ก คือพื้นฐานผลักดันให้เด็กขัดแย้งและไร้

ความสุข กระทั่งตัดสินใจหนีออกจากบ้านมาเร่ร่อน ส่วนปัญหาจากสภาวะแวดล้อมที่โน้มจูงและเร้าให้ออกมาเร่ร่อนนั้น น่าจะเป็นปัจจัยเสริมที่ก่อให้เกิดเร็วขึ้นเท่านั้น

สถิติและตัวเลขเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อน

ยังไม่มีตัวเลขที่ชัดเจนเกี่ยวกับสถิติของเด็กเร่ร่อนเลย นอกจากตัวเลขที่กรมประชา-สงเคราะห์ และ นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ออกเดินสำรวจในเขตกรุงเทพฯ เมื่อปี 2519 พบว่ามีเด็กเร่ร่อนอยู่ 60 กว่าคน และจากสถิติของศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ที่แสดงให้เห็นสถิติของเด็กและเยาวชนที่ถูกจับตัวส่งมาสถานพินิจและคุ้มครองเด็กกลาง พบว่ามีเด็กเร่ร่อนถูกจับมาโดยตลอด ทุกปี ตั้งแต่ปี 2513 เรื่อยมาจนถึงปี 2526 ดังมีจำนวนอยู่ในตารางต่อไปนี้

ปี	2513	2514	2515	2516	2517	2518
คน	135	99	47	42	76	172
ปี	2519	2520	2521	2522	2523	2524
คน	58	67	95	43	55	77

สถิติดังกล่าวมีข้อที่น่าพิศวงพิเคราะห์อยู่อย่างน้อย 2 ประการคือ

1. จำนวนเด็กเร่ร่อนที่ถูกจับตัวมาในแต่ละปีนั้น แนนอนกว่าคงจะไม่สามารถครอบคลุมจำนวนเด็กเร่ร่อนได้ทั้งหมดเป็นแน่ เพราะเด็กเร่ร่อนมิใช่จะมีเพียงในเมืองหลวงเท่านั้น หากแต่เมืองใหญ่เช่นอุบลราชธานี นครราชสีมา ขอนแก่น ก็น่าจะมีอยู่มิใช่น้อย

2. จำนวนเด็กเร่ร่อนในแต่ละปีนั้น เป็นไปได้หรือไม่ที่จะเป็นเด็กคนเดิมที่วนเวียนถูกจับเข้ามามาก ซึ่งแน่นอนว่าคงเป็นไปได้ที่เด็กหน้าเดิมบางคนจะถูกจับเข้ามาซ้ำ ดังนั้น หากคิดจะเอาจำนวนเด็กที่ถูกจับในแต่ละปีมารวมเข้าด้วยกัน แล้วระบุว่าคือจำนวนเด็กเร่ร่อนที่มีอยู่ ก็คงจะคลาดเคลื่อนเป็นแน่แท้

ดังนั้น สรุปได้ว่า สถิติเกี่ยวกับเด็กเร่ร่อนที่แท้จริงยังไม่แจ่มชัดว่ามี "จำนวนเท่าใด แต่ที่แน่ ๆ ว่าจะต้องมีมากกว่า 172 คน ซึ่งเป็นสถิติที่จับได้ในปี 2518

แต่หากถือเอาข้อมูลจากกรมประชาสงเคราะห์เป็นเกณฑ์ก็จะพบว่า ในระหว่างปี 2524-2526 นั้น มีเด็กและเยาวชนเร่ร่อนจรจัดเฉพาะที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ทั่วประเทศ 24 แห่ง และ สถานแรกรับอีก 4 แห่ง พบว่ามีจำนวนอยู่ถึง 8,500 คนต่อปี

ชีวิตและความเป็นอยู่ของเด็กเร่ร่อน

"นกขมิ้นเหลืองอ่อนคำไหนนอนนั้น" ดูจะเป็นคำที่หลายต่อหลายคนพยายามนำมาใช้เปรียบเทียบกับชีวิตเด็กเร่ร่อน แต่ความจริงแล้วก็ยังเปรียบเทียบได้ไม่สอดคล้องทั้งหมดนั่นเอง โดยเฉพาะในประเด็นของชีวิตของเด็กเร่ร่อนที่จะดูซับซ้อนกว่ามาก

ชีวิตของเด็กเร่ร่อนและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ จึงน่าจะจำแนกให้แจ่มชัดขึ้นว่ามีสภาพ เช่นไร รวมไปถึงแนวโน้มอัตราเสี่ยงในด้านต่าง ๆ ซึ่งผู้นำเสนอเห็นว่า เด็กเร่ร่อนหมายถึง "เด็กไร้ที่พึ่งพิงอาศัยอย่างเป็นสุข มีวิถีชีวิตที่ขาดเสียซึ่งพื้นฐานการครองชีวิตในรูปของปัจเจกสำนึก ดำรงตนอย่างไร้สวัสดิภาพส่วนบุคคลในสังคม"

จากคำจำกัดความดังกล่าว จะสะท้อนให้เห็นได้ว่าชีวิตเด็กเร่ร่อนต้องดำรงตนอยู่ในลักษณะ ดังนี้

1. ไร้ที่พึ่งพิงอาศัยอย่างเป็นสุข ในที่นี้มิใช่เพียงไร้ที่ซุกหัวนอนเท่านั้น หากแต่ขาดที่พึ่งพิงทางจิตใจ อันหมายถึงความรักอบอุ่นนั่นเอง

2. ขาดเสียซึ่งพื้นฐานการครองชีวิต ในรูปของปัจเจกสำนึกตั้งแต่ที่อยู่อาศัยที่เป็นสุข เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และอาหารประทังชีวิตอย่างเพียงพอต่อพัฒนาการของร่างกาย

3. ดำรงตนอย่างไร้สวัสดิภาพส่วนบุคคลในสังคม ในที่นี้ความหมายครอบคลุมกว้างขวางกว่าการขาดโอกาสพัฒนาด้านในด้านต่าง ๆ เช่นเด็กอื่น ๆ ได้รับอย่างมีสวัสดิภาพ แต่ความหมายกว้างถึงสวัสดิภาพของเสรีภาพส่วนบุคคลที่มีอยู่น้อยนิดเหลือเกิน นั่นคือดำรงอยู่ด้วยความหวาดผวาลดตลอดเวลาว่า "จะถูกจับหากถูกพบ" ซึ่งก็มักจะถูกจับง่าย ๆ เสียด้วย ด้วยสูตรสำเร็จของเจ้าหน้าที่กองสวัสดิภาพเด็ก ที่ประเมินความเป็นเด็กเร่ร่อนโดยดูจากสวมเสื้อผ้าสกปรก ไม่สวมรองเท้า มือถือถุงพลาสติก เดินเลาะ ๆ แถวที่มีขยะก็จะตะครุบตัวจับไปทันที

ทั้ง 3 ประการเหล่านี้ จึงไม่แปลกอะไรที่จะพบว่า วิถีชีวิตของเด็กเร่ร่อนจะอาศัยสถานที่ใดก็ได้ ที่สามารถจะซุกตัวหลบซ่อนได้ ตั้งแต่ใต้สะพาน บนรถเมล์ที่วิ่งตลอดคืน รถ บขส. หรือในย่านตลาดสดยามค่ำคืน ฯลฯ ส่วนการประทังชีวิตนั้นก็อาศัยเก็บกินของตกหล่นตามตลาด ตั้งแต่ผลไม้เรื้อยไปกระทั่งเศษอาหารตามถังทิ้งและตามโต๊ะอาหารกินกัน หรือไม่ก็ทำงานแลกอาหารและเศษเงินเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นรับจ้างล้างถ้วยชาม เป็นกุลิเรือข้ามฟาก ฯลฯ และที่ร้ายหนอยก็อาศัยการชักจูงวิ่งวุ่นเป็นทางออกในการเลี้ยงชีพตนเอง

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ชีวิตของเด็กเร่ร่อนเป็นชีวิตที่ขาดโอกาสในการได้รับการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน และยังอยู่อย่างโดดเดี่ยวมัจจุโลกอย่างไร้อนาคต ชั่วที่ร้ายแรงที่สุดก็คือ "มีโอกาสเสี่ยงต่อการกระทำผิด" ได้ค่อนข้างมาก ตั้งแต่

1. โอกาสที่จะเสพยาเสพติด นับเป็นอัตราเสี่ยงค่อนข้างสูงที่สุดที่เด็กเร่ร่อนและเสพสิ่งเสพติด เพราะการมั่วสุมและการรวมตัวของเด็กที่ขาดความรักความอบอุ่น มักจะหาทางเลือกให้กับชีวิตตนเอง โดยการเลือกสิ่งทดแทนการขาดความรักความอบอุ่นจากครอบครัว นั่นคือเพื่อนๆ ที่ร่วมเสพร่วมคิดร่วมกันเป็นกลุ่ม ซึ่งสามารถทำให้วันเวลาในแต่ละวันผ่านไปด้วยความสุข แม้จะเป็นความสุขเพียงเปลือกนอกก็ตามที่

2. โอกาสที่จะเป็นขโมยหรือมิจฉาชีพเป็นอัตราเสี่ยงอีกประการ ที่เด็ก ๆ จะเลือกเพื่อการอยู่รอด เพื่ออาหารและสิ่งต่าง ๆ ที่ทดแทนความอยากของตนได้

3. โอกาสที่จะตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มมิจฉาชีพ กลุ่มมิจฉาชีพสนใจที่จะได้ลูกมือที่คล่องตัวและหลอกลมาใช้เป็นเครื่องมือของตน เพื่อการขโมย ักแดะ ค้ายาเสพติด หรือแม้กระทั่งเพื่อการเป็นแก๊งผลประโยชน์

4. โอกาสที่จะก่อให้เกิดความรุนแรงในสังคม เด็กที่เก็บกด เด็กที่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพอย่างหนัก เด็กที่อดมื้อกินมื้อหรืออาจจะอดทั้งวัน เด็กที่ต้องหวนหน้าหวนหลังอยู่ตลอดเวลา เด็กที่ถูกกระทำซ้ำให้ชินชา กับการถูกจับถูกจองจำ ย่อมฝังรอยความเคียดแค้นและมองโลกในแง่ร้ายไว้ภายในจิตใจ รวมทั้งชินชากับการจับกุมคุมขัง เหล่านี้เป็นอัตราเสี่ยงที่หนุนให้ใช้ความรุนแรง โดยขาดการยั้งคิดได้ค่อนข้างง่าย

ประเด็นที่ 4 นี้เอง ที่จะเป็นดรwxนี้ชื่อนาคตที่ยาวไกลออกไป ซึ่งแนวโน้มก็สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุนันทา เสียงไทย และคณะ ได้ทำไว้พบว่า เด็กเร่ร่อนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสังคมและสิ่งแวดล้อมไปในทางลบ คือเห็นว่าไม่ได้ให้ความมั่นคงปลอดภัย ไม่ให้ความรักความอบอุ่นถึงร้อยละ 22.7 และรู้สึกว่สังคมถู กเหยียดหยามคนที่มปัญหา ไม่ค่อยให้ความเข้าใจหรือมีความเห็นใจถึงร้อยละ 21.1

เช่นนี้แล้ว คงเห็นภาพกันชัดเจนขึ้นกระมังว่า เด็กเร่ร่อนกำลังตกอยู่ในสภาวะที่เป็นจริงเช่นไร มี อัตราเสี่ยงต่อวิถีชีวิตตนเองหนักหนาสาหัสปานใด ซึ่งแน่นอนว่าการแก้ไขปัญหามีอยู่จะนิ่งนอนใจและชักช้า ไปไม่ได้ ขณะเดียวกันการหาทางป้องกันแต่ต้น ก็จะต้องแสวงหายุทธศาสตร์และยุทธวิธีกันอย่างจริงจัง และ ต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ ดังปัจจุบันนี้ก็ได้อีกกลุ่มและหน่วยงานหลายกลุ่มสนใจกระทำขึ้นแล้ว

ข้อเสนอแนะสำหรับการดำเนินงานแก้ไขปัญหาลูกเร่ร่อน

1. ปัญหาเด็กเร่ร่อนมีรากเหง้ามาจากการพัฒนาประเทศ ที่ทำลายโครงสร้างครอบครัวให้ย่ำแย่ลง การอ่อนแอของครอบครัวมีผลโดยตรง ทำให้เด็ก ๆ ขาดความรักความอบอุ่นจากครอบครัว ตกอยู่ในสภาพที่ แร้นแค้นจนอยู่ไม่ได้ การจัดการทำงานเกี่ยวกับลักษณะนี้ จึงจะต้องมุ่งเน้นที่การป้องกันมิให้เด็กเร่ร่อนมี มากขึ้น ดังนั้น จุดทำงานที่สังคมทุกฝ่ายจะต้องร่วมกันแก้ไขอย่างจริงจังก็คือ "ครอบครัว" ที่จะต้องมีการ เตรียมครอบครัวให้พร้อมก่อนมีลูก เพราะจะทำให้ปัญหาเด็กหนีจากบ้านมาเร่ร่อนลดน้อยลง

2. ต่อกรณีที่เด็กออกมาเร่ร่อนแล้ว จุดสำคัญที่จะต้องยึดถือเป็นหลักกว่าสิ่งใด ๆ ก็คือการทำงาน เชื่อมกับครอบครัวของเด็ก ให้ปรับสภาพจนกระทั่งสามารถรับเด็ก ๆ กลับมาอยู่ด้วยได้ และยอมรับว่าเด็ก ๆ เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวอย่างแท้จริง

3. สำหรับกรณีที่เด็กไม่สามารถคืนสู่ครอบครัวได้ การทำงานจะต้องให้การพัฒนาเด็กในทุก ๆ ด้าน ไม่นั่นเฉพาะเพียงด้านจิตใจจนลืมพัฒนาการในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะในด้าน "การใฝ่ที่จะทำงานเลี้ยงชีพ" และ "ความพร้อมที่จะมีครอบครัวและลูก" เพราะประเด็นนี้จะเป็นหลักให้การแก้ไขปัญหาลูกเร่ร่อนสัมฤทธิ์ ผลอย่างแท้จริง

4. การดำเนินงานในรูปของกิจกรรมพัฒนาเด็กเร่ร่อน จะต้องเข้าใจถึงโครงสร้างขนาดเล็กที่เน้นงาน เชิงคุณภาพ มากกว่าเน้นงานปริมาณที่เอาเด็กมารวมอยู่กันเป็นจำนวนมาก เพราะนอกจากจะต้องใช้งบ ประมาณจำนวนมากแล้ว การดูแลเอาใจใส่ก็จะลดน้อยลงและไม่ทั่วถึง ซ้ำยังต้องอาศัยกฎระเบียบและการใช้ อำนาจที่ รุนแรงเข้าจัดการ เพื่อให้ง่ายต่อการดูแล เด็ก ๆ จะกลายเป็นผู้เข้ามาถูกรับมากกว่าเข้ามาพัฒนา ศักยภาพของตน

5. ควรจะมีการศึกษาวิจัยค้นหารูปแบบการพัฒนาเด็กที่เหมาะสมยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับ การดำเนินงานขององค์กร ที่ทำงานเพื่อเด็กเหล่านี้อยู่ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยว

กับการผสมผสาน เด็กด้อยโอกาสหลายต่อหลายกลุ่มมาใช้ชีวิตร่วมกัน กับการนำเฉพาะเด็กเร่ร่อนมาอยู่รวมกันเท่านั้น

6. ในด้านนโยบายนั้น จำเป็นที่จะต้องทุ่มเทงบประมาณเพื่อพัฒนาชนบทให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพื่อให้ครอบครัวสามารถอยู่ในชุมชนและเลี้ยงชีพตนได้ ในส่วนของรายละเอียดนั้น จะต้องมีการให้ความสนใจ ในเรื่องการเตรียมครอบครัวอย่างจริงจัง เป็นนโยบายการกระทำอย่างเป็นรูปธรรม (วัลลภ ตังคณานุรักษ์ 2531 : 1-79)

เส้นทางชีวิตของเด็กเร่ร่อนหรือเด็กข้างถนน

จากบ้านสู่ถนน

"ผมนะเดินออกมาจากบ้านดึกแล้ว พ่อเลี้ยงมันเตะผม หว่าผมมองหน้ามัน แม่ช่วยผมไม่ได้หรอก เพราะแม่ก็ถูกมันเตะเหมือนกัน"

"ผมก็เหมือนกัน แม่เผลอลืมบ้านมาทุกวันแล้วก็ตะโกนด่า อาละวาดเอาของข้างข้างทิ้ง แล้วชอบตบหัวผม ไล่ผมเหมือนไล่หมา ไม่อยู่ก็ได้บ้านนี้"

"พ่อเขาชอบเอามือบีบหน้าอกหนู พอหนูเจ็บร้องขึ้น เขาก็จะตีให้ตาย หนูก็กลัว แล้วเขาก็ทำหนูเจ็บไปหมด แม่รู้ก็ไม่ว่าอะไร ทำหนูบ่อย ๆ จนหนูทนไม่ไหว หนีออกมาอยู่แบบนี้ดีกว่า"

"แม่เลี้ยงด่าว่า ผมโง่เหมือนควาย แล้วยังชอบหยิกท้องหรือตึงหูแรง ๆ หว่าข้า้เกียจ พ่อก็กลัวแม่ ไม่เห็นห้ามแม่ บางทียังมารุมด่าผมอีก ผมทนไม่ได้หรอก ผมจึงหนีออกมา"

ความในใจของเด็กข้างถนนหลายต่อหลายคนพรั่งพรูออกมาในขณะที่มีการพูดคุยกัน ในคืนหนึ่งที่ท้องสนามหลวงในขณะที่ผู้คนยังพลุกพล่านเพื่อการสัญจรกลับบ้าน แต่เด็กข้างถนนทั้งหญิงและชายเหล่านี้ไม่กลับบ้าน

บ้านของเขาคือที่ที่ข้างถนนได้มานั่งบนทางเท้า ที่บนต้นไม้ใหญ่ลับตาผู้คน ที่บนสะพานลอย บนหลังคาที่พักผู้โดยสาร บนตอม่อใหญ่กลางเจ้าพระยา มุมมืดใต้สะพานลอยคอนกรีตที่ทอดยาวข้ามสี่แยก

บางเรือนร่างอาจจะโชติกับผ้าห่มรุ่งริ่งคร่ำครวที่พอจะซุกร่างขดขายอยู่ภายใน

บางคนอาศัยถุงปุ๋ยสวมคลุมเท้าทั้งสองที่ขดแนบไว้กับอก

บางชีวิตมีเพียงกางเกงเก่า ๆ ตัวเดียวที่ห่อหุ้มร่าง ขดนอนขณะที่ฝูงยุงบินว่อน ใต้ตอม่อลึมรสเลือดที่ยังพอมิเหลืออยู่ภายในเรือนร่างผอมบางนั้น

ถนนคือชีวิต

เมื่อไร้บ้าน ขาดคนดูแลเอาใจใส่ การใช้ชีวิตข้างถนนของเด็กจึงเป็นชีวิตที่ต้องดิ้นรนเอาตัวรอด ถนนหนทางจึงมีเด็กๆ เดินเร่ร่อนหา พนมมือและพร่ำขอด้วยสีหน้า และดวงตาวิงวอน ยามได้เงินมาก็ใช้เงิน

ไป แบ่งสรรกันไปในกลุ่มเพื่อน ยามอดไร้เงินก็คุ้ยหาอาหารตามถังขยะ เก็บกินจากถนน ที่ดีหน่อยก็รับจ้างแบกของ เข็นรถ รวมทั้งเบ่งและข่มเด็กเล็ก ๆ ริดเอาเงินมา

ชีวิตบนถนนไม่ได้ยุ่งง่าย ๆ ขอได้ง่าย ๆ แบบนี้เท่านั้น เด็กข้างถนนทุกคนล้วนแต่เคยผ่านการต่อสู้ชกต่อย ทะเลาะวิวาทเพื่อยืนอยู่ให้ได้ด้วยตนเอง ใครแนในกลุ่มก็จะกลายเป็นหัวโจกที่นำเพื่อนไปเบ่งหากิน และบ่อยครั้งที่เข้าเขตไปพบนักเลงเด็กข้างถนนย่านอื่น การยกพวกเข้าตะลุมบอนกันหัวร้างข้างแตกจึงมีเห็นอยู่บ่อย และลงท้ายด้วยต่างฝ่ายต่างแตกกระเจิงไปคนละทิศละทาง ด้วยเสียงตะโกนโหวกเหวกของผู้ใหญ่ หรือไม่ก็ตำรวจสายตรวจที่ตระเวนผ่านมาให้ใครคนใดคนหนึ่งได้เห็น

กฎหมาย ปว.294

กฎหมาย ปว.294 คือคำสั่งคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 294 เป็นกฎหมายฉบับหนึ่งที่น่ามาใช้ในการจัดการเกี่ยวกับการประพฤติดนไม่เหมาะสมกับวัยด้วยการเที่ยวเตร่เร่ร่อนและมั่วสุม

กฎหมายฉบับนี้เป็นเครื่องมือของกรมประชาสงเคราะห์และตำรวจกองกำกับการสวัสดิการเด็กและเยาวชนใช้เป็นเครื่องมือไล่จับกุมเด็ก ๆ ข้างถนนเป็นระยะ ๆ

จับและหนีเพื่อโดนจับ

เมื่อตำรวจจับเด็ก ๆ ได้แล้วก็จะประสานส่งตัวเด็กข้างถนนสู่สถานแรกรับเด็กของกรมประชาสงเคราะห์ โดยเด็กขนานส่งแรกรับที่ปากเกร็ด นนทบุรี สำหรับเด็กหญิงนำส่งแรกรับที่ยานพญาไท กรุงเทพมหานคร เพื่อนำเข้าสู่กระบวนการไต่ถามและประกาศหาผู้ปกครองมารับตัวกลับไปดูแลให้ประพฤติดนสมกับวัย ส่วนเด็กที่เหลือไม่มีผู้ปกครองมารับก็จะถูกส่งตัวไปยังสถานสงเคราะห์ต่าง ๆ

ขั้นตอนกระบวนการเช่นนี้ หากพิจารณาโดยผิวเผินแล้ว น่าจะไม่มีปัญหาอะไรและดูจะมีประโยชน์ต่อเด็กเหล่านี้ด้วยซ้ำไป แต่สภาพความเป็นจริงตั้งแต่การวิ่งไล่จับและมีหลายรายที่ซุ่มหาทุนเด็ก ได้สร้างความหวาดกลัวและเกลียดชังสังคมขึ้นในจิตใจของเด็ก ๆ ดังนั้นพวกเขาจึงต้องการจะหลบหนีทุกวิถีทาง หลายครั้งเมื่อรถเจ้าหน้าที่ติดไฟแดง ทุกคนจะพร้อมกันกระโดดลงจากรถหลบหนีหายไปตามซอกตามซอย

ครั้นถึงสถานแรกรับที่มีภาระสำคัญในการสอบถาม ติดตามและติดต่อกับครอบครัวก็จะประสบปัญหาการได้ข้อมูลจากเด็กไม่ดีพอ ทำให้ติดต่อครอบครัวเด็กไม่ได้ อีกทั้งการเอาจริงเอาจังที่จะช่วยให้เด็กกลับสู่ครอบครัวก็มีน้อย ทำให้เด็กจำนวนมากต้องถูกกักอยู่กับสภาพแรกรับเป็นเวลานาน ป่วยการที่จะพูดถึงการทำงานประสานความร่วมมือให้เกิดแก่ครอบครัวเด็กเพื่อช่วยยืดเหนี่ยวและครองใจเด็กให้อยู่ในบ้าน ซึ่งทำได้น้อยหรืออาจจะกล่าวได้ว่าไม่ได้ทำกันอย่างจริงจัง เด็กที่มีผู้ปกครองมารับกลับบ้านจึงหวนหนีออกมาเร่ร่อนเหมือนเดิม เพราะทนสภาพกดดันแบบที่เคยประสบอยู่ไม่ไหว

เด็กข้างถนนจำนวนมากที่ถูกกักอยู่สถานแรกรับหรือถูกส่งต่อไปยังสถานสงเคราะห์อื่น ๆ มีจำนวนไม่น้อยที่ทนสภาพภายในไม่ไหว พวกกันหาช่องทางหลบหนีออกมาเป็นเด็กเร่ร่อนข้างถนนที่เพิ่มตกริและประสบการณการถูกจับ ถูกกักมาแล้วเป็นเครื่องประกันคุณภาพ

การถูกไล่จับ ถูกกักและหลบหนีเป็นสภาพที่วนเวียนกลับไปกลับมาจนกลายเป็นความซาชินของเด็ก ช่างถนนที่พูดได้ว่า "นี่คือสภาพชีวิตที่ทุกคนจะต้องเจอ" เหมือนที่พวกเขาหลายคนตะโกนบอกเรา ๆ ที่คุ้นเคยกับพวกเขายามที่ถูกตำรวจลากจับไปว่า "เดียวพวกมันใหม่ครับ ที่เดิม ไม่ต้องห่วงผมนะครับ" และก็จริง เพราะถัดจากนั้นไม่กี่วันเขาก็จะมากันมาพบกับเรา เล่นหัว และยิ้มอย่างเป็นสุขเช่นเคย

ถึงไม่จับก็ช่วยเด็กได้

เคยมีบันทึกหลายต่อหลายครั้ง ที่ปรากฏเผยแพร่ในสื่อมวลชน กล่าวถึงการทำงานแบบใหม่ที่เกิดขึ้นบนถนนเพื่อช่วยเหลือเด็ก ๆ และเป็นปากเสียงแทนเด็กที่ถูกทอดทิ้งเหล่านี้ดังเช่น "ครูเกตุ" เริ่มงานของเธอตั้งแต่เช้า เธอจะนั่งรถเมล์จากบ้านมาพื้นที่ปฏิบัติงานพร้อมด้วยกระเป๋าเป้ใบเฉียงภายในบรรจุด้วยอุปกรณ์เสริมการเรียนต่าง ๆ เช่น สมุด ดินสอ หนังสือนิทาน ดินน้ำมัน ขนมหรือแม้กระทั่งแปรงและยาสีฟัน เธอเล่าว่า เด็กเร่ร่อนพวกนี้เขาไม่ค่อยสะอาดสะอาด เพราะไม่มีที่อาบน้ำกัน ตัวสกปรกและเหม็นสาบ คนเขาก็รังเกียจ เราหาบน้ำให้เขาอาบไม่ได้ อย่างน้อยก็ให้เขาแปรงฟันทุกวันก็ยังดี.. มีเด็กมากถึงกว่าสิบคนที่มาพบทุกวัน แต่ทางเราก็พยายามชวนให้เขาหยุดชีวิตเร่ร่อน โดยชวนให้เข้ามาอยู่ที่บ้านสร้างสรรค์เด็ก (บ้านแห่งหนึ่งของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก) ซึ่งเป็นบ้านที่มีผู้ใหญ่คอยดูแลเอาใจใส่พวกเขาเป็นสถานที่ที่เด็กเหล่านี้สามารถเข้าไปสัมผัสถึงความรู้สึกที่อบอุ่นของการอยู่กันในครอบครัว เพราะเด็กเหล่านี้ เขาไม่เคยได้รับสิ่งนี้ เมื่อเขาไว้ใจเรา เราก็พยายามซักถามประวัติเขา เพื่อว่าบางคนนั้น เราอาจจะพาเขากลับสู่ครอบครัวเขาได้ หรือไม่ก็พาเขาเข้าโรงเรียน ผูกงานอาชีพอะไรต่าง ๆ ตามที่เขาต้องการ..."

"ครูมัน" นุ่มวัย 22 ปี จากร่วมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นครูช่างถนนอีกคนหนึ่งซึ่งทำงานกับเด็กพวกนี้ตั้งแต่ 4 หุ่มาถึง 2 ของทุกวันในย่านพัฒนพงษ์ ที่เที่ยวของคนกลางคืนที่รู้จักกันไปทั่วโลก ที่แห่งนี้เป็ย่านที่เด็กช่างถนนจะพากันมาเฝ้าขทาน ช่วยชาวต่างชาติบำบัดความใคร่จนถึงชายตัว "ครูมัน" และเพื่อนของเขาอีกคนจะมาพบกับเด็ก ๆ ที่จะพากันมารออย่างจด้นัดหมาย แล้วกิจกรรมต่าง ๆ ก็ดำเนินการขึ้นด้วยวิธีการที่ไม่ต่างไปจากที่ "ครูเกตุ" ได้ทำงานอยู่ เพียงแต่ที่พัฒนพงษ์จะหนักหนาด้วยปัญหาของเด็กที่เข้าสู่การค้าประเวณีทั้งหญิงและชาย

"ครู เดียวหนูไปกับฝรั่งก่อนนะ อีกชั่วโมงนึงจะกลับมา"

"ครู วันนี้ไอ้ป่องไม่มาหรอก มันไปกับฝรั่ง ไปพ้ทยา ฝรั่งคนนี้ใจดีให้เงินมันเยอะ"

รวมไปถึงการต้องเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ตำรวจ จนเขาเกือบจะถูกจับและถูกตั้งข้อหาเป็นหัวหน้าแก๊งเด็ก ดีแต่เขาและเพื่อนไหวทัน และตั้งสติชี้แจงพร้อมนำบัตรเจ้าหน้าที่และเอกสารองค์กรให้ดู กระทั่งเกิดความเข้าใจ แต่ก็ไม่วายกวาดจับเด็ก ที่รวมกันอยู่ไปต่อหน้าต่อตา แม้ครู ๆ จะพยายามทัดทานเพียงใดก็ตาม

การใช้อำนาจด้วยการจับเด็กยังดำรงอยู่พร้อม ๆ กับการทำงานเชิงจิตวิทยาเพื่อโน้มน้าวให้เด็กหยุดการใช้ชีวิตเร่ร่อนของเหล่าครูช่างถนนก็เดินรุดหน้าต่อไปเป็นรูปแบบที่สวนทางกันอย่างสิ้นเชิงในการกระทำต่อเด็กช่างถนน

จับเด็กแล้วเด็กหนี หนีมาถูกจับกลับไปวนเวียนเป็นคำตอบที่ถูกท้าทายจากความรู้สึกของผู้คนในสังคมมากขึ้นทุกวัน ซึ่งก็หวังว่าวิธีการนี้จะค่อย ๆ สูญพันธุ์ไปและกลายเป็นการก้าวเข้ามาทำงานในเชิง

นวัตกรรมใหม่ที่ "ครูข้างถนน" หนุ่มสาวจำนวนกว่า 20 คน ได้ทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจเข้าร่วมทุกข์สุขกับเด็ก ๆ ด้วยความเข้าใจและเชื่อมั่นว่า "เด็กข้างถนนจะหยุดเร่ร่อนลง เลิกเสพยาและพ้นจากการตกเป็นเหยื่อทางเพศแล้วหันมาใช้ชีวิตบทพวตนเอง และสร้างสรรค์พัฒนาคุณค่าในชีวิตขึ้นใหม่" ซึ่งกระบวนการนี้ กำลังแพร่ขยายจนเป็นที่รับรู้และยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคมไทยมากขึ้นทุกที

หวังว่าความพยายามของครูข้างถนนต่อเด็ก ๆ ข้างถนน จะเปิดมิติใหม่ของการทำงานเพื่อเด็ก ที่ยืนอยู่บนฐานของความเชื่อมั่นในเด็กเหมือนดังที่พ่อแม่ทั้งหลายเชื่อมั่นและภาคภูมิใจในลูกหลานของตนเอง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ จะเป็นจริงขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐได้สัมผัสกับสภาพที่แท้จริงของเด็กเหล่านี้ พวกเขามีอดีตที่เจ็บปวด

มีความเจ็บปวดฝังลึกอยู่ในจิตใจและเป็นชีวิตที่ต้องการความเข้าใจ ความรักความอบอุ่นเสมือนเด็ก ๆ ทุกชีวิตในแผ่นดิน (วัลลภ ดังคนานุรักษ์ 2538 : 1-9)

ครอบครัวและการศึกษาของเด็กเร่ร่อน

หากจะถามว่า "การจัดการศึกษาที่ทำหายในปัจจุบัน "อยู่ ณ จุดใด ก็คงจะต้องตอบว่าหนึ่งในสิ่งที่หายหายก็คือ "การจัดการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อน" โดยเฉพาะต่อ "เด็กเร่ร่อน" ที่ทนสภาวะในครอบครัวไม่ไหว กระทั่งตัดสินใจหลบหนีออกมาเผชิญชะตากรรมอยู่ในสังคมภายนอก ดังจะเห็นเด็กเหล่านี้ในเมืองใหญ่และเมืองท่องเที่ยว เช่น กรุงเทพมหานคร ชลบุรี เชียงใหม่ สมุทรปราการ อุตรดิตถ์ นครราชสีมา สงขลา ขอนแก่น ฯลฯ

ประเด็นที่น่าพิจารณายังก็คือ จากการศึกษาวิจัยสภาพที่มาของเด็กเร่ร่อนในเอกสารงานวิจัยด้านนี้ ทุกฉบับพบว่า มีความสัมพันธ์โดยตรงกับสภาพครอบครัวที่อ่อนแอ แยกแยกหย่าร้าง และมีบรรยากาศที่รุนแรงอยู่ภายใน สรุปง่าย ๆ ก็คือ เด็กทนสภาพความรุนแรงต่าง ๆ ภายในครอบครัวไม่ไหวนั่นเอง

ดังนั้น การจัดการศึกษาแก่เด็กเร่ร่อนเหล่านี้จึงได้มีความพยายามดำเนินการขึ้นใน 4 รูปแบบด้วยกัน คือ

1. ลงพบปะเด็กและจัดการศึกษาแก่เด็กโดยตรงตามสถานที่ทั่วไป โดยคณะที่ลงทำงานเหล่านี้เรียกตนเองว่า "ครูข้างถนน" "ครูอาสาสอน" เข้าดูแลและจัดการด้านการเรียนการสอนขั้นพื้นฐานแก่เด็ก ตั้งแต่ในวิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ จนถึงการทำทันปัญหาเสพติด กามโรค เอดส์ ที่พวกเขาจะต้องไม่ข้องแวะเกี่ยวข้องด้วย

2. การจัดการศึกษาแก่เด็กที่เข้ามาอยู่พักอาศัยใน "บ้านพักชั่วคราว" ที่เปิดขึ้นแก่พวกเขา ลักษณะนี้ทำได้เต็มรูปแบบขึ้น เพราะเด็ก ๆ ไม่ย้ายถ่ายเทไปสู่ที่อื่น การเรียนการสอนจึงต่อเนื่องตามแผนการเรียนการสอนได้

3. การจัดการศึกษาแบบผสมผสานนั่นคือเด็ก ๆ จะเรียนรู้ฝึกฝนวิชาชีพหรือทำงานในช่วงเช้าจรดเย็น จากนั้นก็เรียน "การศึกษาผู้ใหญ่" ของกรมการศึกษานอกโรงเรียนในยามค่ำคืน

4. การประสานส่งเด็กเข้าโรงเรียนปกติทั่วไป เรียนร่วมกับเด็กอื่น ๆ ในระดับชั้นต่าง ๆ โดยมีบ้านพักชั่วคราวเป็นสถานที่ให้การดูแลด้านจิตใจและชีวิตความเป็นอยู่

นำสังเกตว่าการจัดการศึกษาทั้ง 4 รูปแบบนี้ ดำเนินควบคู่กันไปตามเงื่อนไขของเด็กเร่ร่อนแต่ละคนว่า คนใดเหมาะสมและเลือกจะรับการศึกษาแบบใด ขณะเดียวกันทั้ง 4 รูปแบบนี้ได้คำนึงถึง "การเชื่อมสัมพันธ์กับครอบครัวเด็ก" โดยเน้นถึงการหาหนทางให้เด็กสามารถคืนกลับสู่ครอบครัวได้ โดยเริ่มตั้งแต่การสืบค้นที่อยู่ ติดต่อบปะและพูดคุย ดำเนินการกระทั่งครอบครัวพร้อมจะรับเด็กกลับคืน นับเดียวกันที่จะต้องสืบหาข้อเท็จจริงจากเด็ก เสาะหาความเข้าใจและปมปัญหาที่เด็กตัดสินใจจากครอบครัวมา จนถึงเสริมความมั่นใจและจูงใจให้เด็กหวนคืนสู่ครอบครัว ขั้นตอนต่าง ๆ เหล่านี้เต็มไปด้วยอุปสรรคมากมาย แต่ก็ประสบผลสำเร็จอยู่ไม่น้อยเพราะเพียงผลการทำงานของ "มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก" เพียงองค์กรเดียวก็สามารถผลักดันและประสานกระทั่งเด็กคืนกลับสู่ครอบครัวได้มากกว่า 200 รายแล้ว ในปัจจุบันซึ่งหากรวมองค์กรอื่น ๆ ที่มุ่งช่วยให้เด็กได้กลับสู่ครอบครัวอยู่ในขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรสร้างสรรค์เด็กเชียงใหม่ องค์กรเพื่อเด็กเร่ร่อนอุดรธานี กลุ่มเพื่อเด็กเร่ร่อนหญิงสมุทรปราการ กลุ่มสร้างสรรค์เด็กสงขลา และองค์กรอื่นอีกมากสถิติการเชื่อมโยงเด็กเร่ร่อนสู่ครอบครัวคงมากกว่า 1,000 คน

ภารกิจการช่วยเด็กเร่ร่อนให้พ้นออกมาจากถนน ได้เข้ารับการศึกษ และได้กลับคืนสู่ครอบครัวเช่นนี้เป็นขั้นตอนที่แนบแน่นและต่อเนื่องกัน บางรายอาจจะต้องฝ่าฟันอุปสรรคมากมายหลายเดือน บางรายไม่นานนักก็สำเร็จ แต่ไม่ว่าจะยากหรือง่ายก็ตาม ภารกิจเพื่อเด็กเร่ร่อนที่กำลังดำเนินการขึ้นโดยภาคเอกชนและรัฐนี้ กำลังท้าทายและมีแนวโน้มไปในทิศทางที่ดี

หากจะมีส่วนยากอยู่บ้างก็คือทัศนคติต่อเด็กเร่ร่อนของประชาชนทั่วไป และของครูอาจารย์บางส่วนที่ยังเป็นปัญหายุ่ย นั่นคือ ยังขาดความเข้าใจความรู้สึกของเด็ก ขาดความรู้เข้าใจความยากลำบากของบรรดาครูช่างถนนที่กว่าจะสามารถดึงเด็กเข้าสู่โรงเรียนนั้นแสนจะยากเพียงใด การขาดความเข้าใจที่ถูกต้องเช่นนี้เอง ที่ทำให้ "เด็กเร่ร่อน" จำนวนไม่น้อยได้รับผลกระทบจากการทอดทิ้งของครู การลงโทษจากครู กระทั่งต้องหนีออกจากโรงเรียนมาด้วยความปวดร้าว ดังที่เกิดขึ้นกับเด็กเหล่านี้มาแล้วจำนวนไม่น้อย

"ทิศทางของการจัดการศึกษาสำหรับเด็กเร่ร่อน" จึงเต็มไปด้วยสิ่งที่ต้องกระทำมากมาย ตั้งแต่ในเรื่องของความสัมพันธ์ครอบครัวเด็ก การสร้างแรงจูงใจให้เด็กใฝ่เรียนรู้และการสร้างทัศนคติแก่ครูให้พร้อมที่จะรับดูแลเด็กกลุ่มนี้

ทิศทางเช่นนี้ไม่ยากเลย หากวางลง ณ จุดแห่งการให้และความเมตตาที่ครูพึงมีต่อเด็ก เชกเช่นที่ครูเก่าจำนวนมากและครูใหม่จำนวนไม่น้อยได้มีอยู่แล้วในจิตวิญญาณแห่งความเป็นครู

(วัลลภ ตังคณานุกีร์ 2538 : 10-12)

เด็กข้างถนนจากบราซิลถึงไทย

คอมลันหน้าต่างโลกของมติชน ได้เปิดเผยกรอบข่าว "ขบวนการตามล่าเด็กข้างถนน ความโหดร้ายของบราซิล" ซึ่งมีเนื้อหาโดยสรุป ดังนี้

"... สถาบันภูมิศาสตร์และสถิติของบราซิล ได้ประมาณการไว้ว่ามีเด็กข้างถนนอยู่ทั่วประเทศราว 7 ล้านคนในปี ค.ศ.1986 และปัจจุบันเชื่อว่ามีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น เด็กข้างถนนเหล่านี้ จึงกลายเป็นปัญหาของ "กลุ่มผู้พิทักษ์สังคมแห่งชาติ" และ "...กลุ่มเพื่อสังคมที่ไร้ส่วนเกิน" ต้องการจะกำจัดให้หมดไปด้วยการตามล่าฆ่าเด็กเหล่านี้เสีย โดยในปี ค.ศ.1991 ที่ผ่านมามีรายงานของตำรวจเมืองริโอเดอจาเนโร ระบุว่า มีการฆ่าเด็กเหล่านี้ถึงราว 306 คน และในปัจจุบันพบว่าในแต่ละเดือนเด็กข้างถนนราว 100 คนถูกตามล่าและสังหารด้วยความคิดที่ต้องการทำความสะอาดให้บ้านเมือง"

ข่าวคราวของบราซิลเรื่องนี้ได้สะท้อนถึงความเป็น "คนเถื่อน" ที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างรุนแรง และเหยียดหยามทารุณ ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้กรอบความคิดที่มองเด็กข้างถนนเป็นเพียง "สวะสังคม" หรือมองเป็น "ปรากฏการณ์ที่ไม่น่าดูและสร้างปัญหา" โดยไม่ได้พิจารณาถึงกลไกที่ว่า "เด็กข้างถนน" เหล่านั้นเชื่อมโยงมากับครอบครัวข้างถนนที่อพยพย้ายถิ่นมาจากชนบทสู่เมืองเป็นกลุ่มคนยากจนในเมืองที่เร่ร่อน และหาอยู่หากินและหลบนอนทั่วไปตามถนนหนทาง ครอบครัวข้างถนนและเด็กข้างถนนจึงเคลื่อนไปหมดทั้งที่เมืองริโอเดอจาเนโร และเมืองเซาเปาโล ส่งผลให้ปัญหาเกิดขึ้นมากมายและถูกมองเป็นเพียง "ปรากฏการณ์" ที่วุ่นวายและไร้ค่าจนต้องกำจัดลงไปด้วยวิธีที่โหดร้ายทารุณ

เหตุการณ์เช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นเลย ถ้าได้พิจารณาว่า "เด็กข้างถนน" คือเหตุการณ์ของการพัฒนาที่ผิดพลาดในประเทศบราซิล ที่พัฒนากระทั่งชนบทล่มสลาย ประชากรหนีตามทะเลาะเข้าสู่เมืองใหญ่ในลักษณะหนีร้อนไปพึ่งเย็น นานเข้าการหนีร้อนไปพึ่งเย็นจึงได้ตาลปัตรกลายเป็น "หนี้เสียปะจระเข้"

การกลับหลังหันและพิจารณาทิศทางการพัฒนาประเทศเสียใหม่ ให้ชนบทพื้นดินกลับสู่การพึ่งตนเองได้ ก็จะช่วยคลายปัญหาร้อนและรุนแรงเช่นนี้ลงได้ เด็กข้างถนนก็就不用ถูกฆ่าตายลงทุกวัน

ครั้นหันมาพิจารณาสังคมไทยดูบ้าง เราก็จะพบว่าปัจจุบันนี้แนวโน้มของ "เด็กข้างถนน" กำลังทวีจำนวนมากขึ้นและกำลังมีสภาพน่าเป็นห่วงในหลายด้าน ตั้งแต่การติดสารระเหย การเป็นเหยื่อทางเพศ ทั้งเด็กหญิงและชาย การถูกหลอกไปฝึกให้เป็นมิชชันนารีในรูปแบบต่าง ๆ นานา

ภาพของเด็กข้างถนนที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามเมืองใหญ่ของประเทศเช่นนี้ แม้ส่วนใหญ่จะวิจัยศึกษาพบว่า "เป็นเด็กที่หลบหนีออกจากบ้านเพราะทนสภาพความรุนแรงภายในครอบครัวไม่ไหว"

แต่หากพิจารณาข้อมูลละเอียดลงไปแล้วจะพบว่า "ครอบครัวของเด็กข้างถนน มีพื้นฐานมาจากชนบทที่อพยพสู่เมือง"

รวมทั้งภาพข้อเท็จจริงอีกด้านของ "ครอบครัวเร่ร่อน" ที่กำลังเพิ่มมากขึ้นในเมืองได้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า "มีรูปแบบที่ไม่แตกต่างไปจากบราซิล" และหากจะแตกต่างกันบ้างก็คือ "จำนวนปริมาณที่ยังน้อยกว่าเท่านั้น"

เมื่อเปรียบเทียบภาพระหว่างบราซิลกับไทยแล้ว สิ่งที่จะต้องตระหนักอย่างมากก็คือ

1.ทิศทางการพัฒนาประเทศ จะต้องพิจารณามากขึ้นว่าชนบทจะต้องอยู่ได้ด้วยหลักของการกระจายอำนาจ กระจายงบประมาณ โดยประชาชนภายในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมกำหนดชะตาชีวิตของพวกเขาอย่างแท้จริง

2. ภายใต้ภาพข้อเท็จจริงที่ดำรงอยู่ของเด็กข้างถนนในเมืองใหญ่ จะต้องพิจารณาทัศนคติของเราว่า "เด็กข้างถนนหรือเด็กเร่ร่อน" เหล่านี้ เป็นเด็กที่ต้องการบ้าน ต้องการคนที่เข้าใจ และให้โอกาสแก่พวกเขา

และอย่าได้มองพวกเขาว่า "เป็นเด็กจรจัดที่สร้างปัญหาแก่สังคม" เพราะสังคมได้มองเด็ก ๆ ว่าเป็นเด็กจรจัดและสร้างปัญหามานานแล้ว จึงมีมาตรการไล่จับและหลายครั้งได้ลงไม้ลงมือกับเด็กพวกนี้อย่างป่าเถื่อน (ภายใต้ภาษากฎหมายที่บอกว่าควบคุมตัวไม่ได้จับกุม)

การได้ตรองเรื่องราวของบราซิล และย้อนกลับมาดูการปฏิบัติการของไทยดูบ้างเช่นนี้ จะมีประโยชน์ยิ่งนักต่อเด็ก ๆ ข้างถนน

และจะพิเศษยิ่งนักถ้าผู้ใหญ่โดยเฉพาะผู้ที่กฎหมายให้อำนาจ "ควบคุมตัวเด็ก" จะเลิกกระทำการรุนแรงต่อเด็ก แล้วหันมาปฏิบัติการเยี่ยงผู้ใหญ่ที่ดีที่ปฏิบัติต่อลูกหลาน

การพูดคุย การอาหารและให้โอกาสที่ดีแก่เด็กข้างถนน จะเป็นเส้นทางนำพาชีวิตของเด็กข้างถนนเหล่านี้ ออกพ้นจากถนนสู่เส้นทางชีวิตที่ปกติสุข และมีพัฒนาการที่ดีเยี่ยงเด็ก ๆ ทั่ว ๆ ไป

ทำได้เช่นนี้มากเท่าไร สังคมไทยก็จะหนีห่างจากการกระทำที่โหดร้ายและทารุณต่อเด็กได้มากเพียงนั้น (วัลลภ ตังคณานูรักษ์ 2538 : 18-20)

เด็กชาย - เด็กหญิงราตรี ณ พัทยา

จากศูนย์กลางของกรุงเทพมหานคร นั่งรถเล่นราว 2 ชั่วโมงเศษ ผ่านระยะทางยาว 92 กิโลเมตร ก็ถึงตัวเมืองชลบุรี หัวเมืองชายทะเลตะวันออกของอ่าวไทยที่มีฝั่งทะเลยาวถึง 156 กิโลเมตร มีสภาพที่พักผ่อนตากอากาศ และเล่นน้ำทะเลขึ้นอยู่มากมายไม่ว่าจะเป็นชายทะเลบางแสนหรืออ่าว

พัทยา

จำเพาะอ่าวพัทยา อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี กล่าวได้ว่าเป็นเมืองแห่งการท่องเที่ยวที่ทำเงินเข้าประเทศปีละไม่ต่ำกว่า 1,000 ล้านบาท และเช่นกันที่รู้กันดีว่ารายได้จำนวนไม่น้อยเหล่านี้มาจาก "การขายบรรยากาศราตรีที่พัทยา" นั่นเอง

ราตรีที่พัทยาจึงเป็นเสมือนการตื่นของเมืองที่เริ่มเมื่อนาฬิกาอย่างช้า 21.00 น. พัทยาตื่นแล้วด้วยหลากหลายสีสัน และแคนเตอร์บาร์เรียงรายเป็นหย่อมสลบด้วยบาร์อะโกโก้ที่แจ่มเปิดประตูให้แลเห็นสาวนุ่งน้อยห่มนิดเกาะเสานหลักบิดตัวโยกย้ายตามเสียงเพลงที่เร้ากระชั้น

ฝรั่ง แหกซาอูฯ ญี่ปุ่น และชนชาวไทยขวักไขว่พลุกพล่าน และชลมนอยู่ทั่วไป เบียร์ เหล้าและร่างสาว ในอ้อมแขนบอกให้รู้ว่าราตรีที่นี่มีกามารมณ์ขาย ซื้อง่าย ๆ ดาษต้นด้วยโสเภณีและเกย์หนุ่มสนราคาตาม คุณภาพและรสนิยม แต่ที่แน่ ๆ ชายในครบทหญิงราคาออฟแพงบ่าหญิงโสเภณี

แต่หากสังเกตกันนิดจะพบว่าในท่ามกลางบรรยากาศการมรณของที่นี่ ยังมีเด็กชายและเด็กหญิงใช้ ชีวิตอยู่ที่นี่ ทั้งที่เดินเร่ขายของในกระเบ้น้อยที่คล้องคออยู่ ในกระเบ้นี้ทั้งหมากฝรั่ง ลูกอมสารพัด คอยบริการ อยู่ทั่วไป เด็กเร่ขายของเหล่านี้ มีตั้งแต่อายุเพียง 5 ขวบจนถึง 14 ปี ออกเร่ขายตั้งแต่ 3 ห่มถึงราวตี 3 บางราย ต้องถึงสว่าง เพื่อให้ได้เงินตามเป้าจำนวน 300 - 400 บาท

ล่าสุดความจริงก็เปิดเผยออกมาว่า เด็กเหล่านี้มีทั้งที่มาจากครอบครัวอพยพกันเข้ามาหาเงินรวมทั้ง ถูกหลอกล่อซื้อด้วยราคาถูก ๆ นำมาใช้ขายเร่

แหล่งที่มาของเด็กก็คือ ย่านสลัมทั่วไปในกรุงเทพฯ นั่นเอง

เด็กบางรายใช้ชีวิตเร่ร้อนมาอยู่ที่พัทยา หากินด้วยการเปียบมวยชกในยามค่ำคืน ซึ่งเป็นที่นิยมชมดู ของเหล่านักท่องเที่ยวมาก

เสียงเชียร์ที่ตั้งสนั่นและธนบัตรหลากสีที่ฝรั่งอัดฉีดให้เพื่อเรียกหาความดุเดือดให้เห็นอยู่เสมอ

เด็กหญิงบางรายวัยเพียง 13-14 ปีต้องอยู่ในชุดชั้นในตัวจิ๋ว เดินอะโกโก้ด้วยลีลาเข้ายวนที่เรียนรู้มา จากรุ่นพี่ ๆ ที่จะลงเอยด้วยการขายเพศแก่แขกในที่สุดด้วยราคาต่อครั้งสนนไม่เกิน 200 บาท

สิ่งที่วิปริตในสายตาคนภายนอก แต่เป็นปกติวิสัยสำหรับราตรีที่พัทยา ก็คือ สภาพเด็กชายที่เร่ขาย ทวารหนักแก่ฝรั่งทั่วไป

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนาม พบว่าเด็กประเภทนี้เฉพาะพัทยาได้มีอยู่ไม่ต่ำกว่า 50 ราย

ก่อนนั้นฝรั่งที่ชอบเสพสมกับเด็กชายจะใช้วิธีการชักชวนหาเด็ก ๆ ไปอยู่ด้วยที่บ้านพัก มีอาหารและ เครื่องอำนวยความสะดวกครบถ้วน จากนั้นจะใช้วิธีการมากมายจนได้ร่วมเพศกับเด็กทางทวารหนัก

วิธีหนึ่งที่มักใช้และพบอยู่เสมอก็คือ การให้เด็กกินยานอนหลับและลักหลับเอา

เด็ก ๆ เหล่านี้เมื่ออยู่นานเข้าจะพอใจกับสิ่งที่ได้รับ โดยเฉพาะการเงินที่มีให้ใช้อย่างเพียงพอ จน กระทั่งปัจจุบันการขายเพศเด็กชายได้กลายเป็นสินค้าไปแล้ว นั่นคือเด็ก ๆ จะมีนายหน้าเข้าประสานกับฝรั่ง อีกทั้งเด็กเองเป็นผู้เดินหาฝรั่งเพื่อขายเพศอีกด้วย

ด.ช. - ด.ญ. ราตรี ณ พัทยาเหล่านี้ เป็นอีกสภาพหนึ่งของเด็กไทยยุคไฮเทคที่มีผลมาจากการจัด ลำดับความสำคัญในการพัฒนาประเทศที่ผิด เด็ก ๆ จึงต้องตกเป็นเครื่องมือซื้อหามาใช้ถูกกดดันจากครอบครัวให้ออกมาเร่ร้อนขายเพศกันมากมาย หรือไม่ก็แบมือขอทานเลี้ยงชีพไปวัน ๆ

ราตรีที่พัทยา จึงไม่แปลกนักที่รายได้เข้าประเทศส่วนหนึ่ง รวมไปถึง "โรคเอดส์" อีกส่วนหนึ่งผ่าน มายังเด็ก ๆ เพิ่มตัวเลขรายได้เข้าประเทศให้สูงขึ้น

ขณะเดียวกันก็เพิ่มโรคอันตรายให้บรรดาหมอ ๆ ได้มีงานทำมากขึ้น

เราจะไม่รำลึกและนึกถึงบุญคุณที่ ด.ช. - ด.ญ. ราตรี ณ พัทยาเหล่านี้ กระทำให้แก่ชาติบ้านเมืองหรือ ? (วัลลภ ตังคณานูรักษ์ 2538 : 14-16)

NAMBLA คำก้ามเด็กเร่ร่อน

4-5 ปีที่ผ่านมา มีคำว่า NAMBLA เกิดขึ้นที่เมืองบัคซิงฮาน ประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ชายกลุ่มใหญ่ย่านอเมริกาที่ชอบหลับนอนกับเด็กผู้ชาย โดยกลุ่มเหล่านี้ได้แฝงตัวเข้าสู่ประเทศด้อยพัฒนาต่าง ๆ เพื่อหาหนทางได้หลับนอนกับเด็ก ๆ ผู้ชาย ซึ่งกลุ่มหนึ่งที่กลายเป็นเหยื่อชัดเจนที่สุด คือ "เด็กเร่ร่อน" "เด็กข้างถนน"

ประเทศฟิลิปปินส์ตื่นตัวเรื่องนี้มานานแล้วและพยายามสืบเสาะกระทั่งจับกุมและเนรเทศฝรั่ง วิศวกรพวกนี้ออกจากประเทศไปหลายคนแล้ว และศรีลังกา ไทยเป็นประเทศเป้าหมายใหม่ของคนเหล่านี้

NAMBLA ย่อมาจาก The North American Man/Boy Love Association ซึ่งรวมตัวกันตั้งแต่ปี พ.ศ.2521 ด้วยพื้นฐานความเชื่อว่า "เราทำงานเพื่อช่วยเหลือเด็กผู้ชายและชายหนุ่มผู้มีความปรารถนาที่จะมีสัมพันธ์ทางอารมณ์และเพศ..." ผู้คนทั้งหลายที่รู้เรื่องของกลุ่มนี้ได้เรียกเหล่าชายในกลุ่มนี้ว่าพวก "ฟิโดฟิล"

เรื่องราวสมาชิกหนึ่งที่ออกรายยังในประเทศฟิลิปปินส์ก็คือ "นายมาร์กอาวี" เช่นเดียวกับที่ชาวไฉนในเมืองไทยก็คือ "มาร์ก มอร์แกน" ทั้งสองรายนี้เข้าอยู่เสพสุขกับเด็กผู้ชายด้วยกัน "เปิดบ้านรองรับเด็ก ๆ เร่ร่อน เข้าอยู่อาศัย" แล้วให้การเลี้ยงดูอย่างดี สบายด้วยวัตถุ เช่น โทรศัพท์ นอนในห้องแอร์ มีเงินใช้ฟุ่มเฟือย นาฬิกาสร้อยไข่มุก เสื้อผ้าใหม่ราคาแพง รวมทั้งกลเม็ดการพาเที่ยวที่สนุกและบ่อยครั้งตามที่เด็ก ๆ ชื่นชอบ

ท้ายสุดทั้ง 2 รายถูกจับได้ และรับโทษทัณฑ์ไปตามระเบียบกฎหมาย แต่กว่าจะรู้และจับได้นั้น มีเด็ก ๆ ไม่รู้กี่รายแล้วที่ตกเป็น "เหยื่อ" เหยื่อที่รองรับชาว "NAMBLA" ที่มาในรูปของผู้ให้ทุนและอุปการะแก่เด็ก ๆ ซึ่งจะเดินทางมาพบกับเด็กของพวกเขาและลงท้ายด้วยการพาเที่ยวไปพักค้างคืนตามโรงแรมต่าง ๆ

ถามว่า "NAMBLA" ในเมืองไทยน่าจะเข้ามาในรูปแบบใด ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นได้พบว่ามีลักษณะคือ "ลักษณะเปิดบ้านดูแลเด็ก" เช่น กรณี มาร์ก แมร์แกน ที่จับได้แล้ว (มีอีกบางรายที่เปิดบ้านดูแลเด็ก ๆ บ้านละ 2-3 รายเพื่อหลีกเลี่ยงกฎหมาย) ลักษณะที่สองคือ เข้ามาในรูปแบบผู้มีอุปการะคุณแก่เด็ก ๆ คือ มาเยี่ยมเด็กในบ้านที่พวกเขาเปิดไว้แล้วก็หลอกหรือล่อจูงร่วมเพศกับเด็ก ลักษณะสุดท้ายคือ เข้ามาในรูปแบบนักท่องเที่ยว และหาแหล่งที่มีเด็กเร่ร่อนอยู่กันมากและใช้เงินหลอกซื้อบริการจากเด็ก ดังที่มีข่าวจับได้ย่านศูนย์การค้าโรบินสัน พระรามที่ 4 และที่จังหวัดขอนแก่น

ครั้นหากถามอีกว่าขณะนี้ในประเทศของเรามีสมาชิกกลุ่มนี้อยู่หรือไม่ ผมตอบได้ว่า "มีอยู่ไม่ลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่ง" ซึ่งหากฝ่ายรับผิดชอบเอาจริงสืบเสาะกันจริงจังแล้ว เชื่อว่าจะมีข้อมูลจับกุมได้โดยไมยาก โดยเฉพาะการพยายามหาข้อมูลจากเด็กที่ตกเป็นเหยื่อ หรือติดตามในย่านพัฒนาพงศ์และพญาภิรักษ์จะจับกุมได้

ผมเขียนเรื่องนี้ขึ้นมา ก็เพื่อให้รับรู้ว่ายามที่ไทยเรากำลังต่อสู้เพื่อให้ "เด็กหญิงพ้นจากการนำมาค้าประเวณี" อยู่นั้น "เด็กผู้ชายเร่ร่อนทั้งหลายก็เป็นกลุ่มเสี่ยงกลุ่มหนึ่งที่ถูกนำมาเป็นโสเภณีเด็กชาย" อยู่ ซึ่งเมื่ออธิบายมาถึงบรรทัดนี้แล้วก็บอกแก่ผู้มีส่วนรับผิดชอบทั้งหลายว่า "อย่าบ้าจี้เหมือนปัจจุบันที่เอาแต่วิ่งไล่จับเด็กเข้าสถานสงเคราะห์ที่ยังมีคุณภาพดูแลพวกเขาได้ไม่ดีไม่มีความสุขพอ" รวมทั้งไม่ได้ชี้โพรงน้ำให้ "ใครบางคน" อ่านแล้วตาลุกว้างเงินเอามาทำวิจัย โดยทำให้ "ครูข้างถนน" ขององค์กรต่าง ๆ ต้องทำงานหนักขึ้น

ด้วยการเก็บข้อมูลให้และเสี่ยงภัยยิ่งขึ้น แต่ที่ประเด็นเพื่อต้องการย้ำให้เท่าทันสถานการณ์และแสวงหารูปแบบทำงานเพื่อ "เด็กเร่ร่อนบนพื้นฐานความเป็นจริง พื้นฐานที่เคารพชีวิตเด็กและเคารพคนทำงานทุ่มเทเพื่อเด็ก

หากคิดไม่ออกว่า "ถ้าไม่ไล่จับเด็กเข้าสถานสงเคราะห์แล้วจะอย่างไร" ก็ขอให้เดินทางไปเยี่ยมดูบรรดา "ครูข้างถนน" ขององค์กรต่าง ๆ ที่ทำงานอยู่ทั้งในกรุงเทพฯ สมุทรปราการ พัทยา เชียงใหม่ อุตรดิตถ์ และสงขลา หรือคุยกับตำรวจหนุ่มไฟแรงจาก กก.สด. เช่น "พ.ต.ท.เชวงศักดิ์ สิ้นสูงสุด" ดูก็ได้ว่า การทำงานเชิงจิตวิทยากับเด็กเร่ร่อนนั้นเขาทำกันอย่างไรที่ "ไม่ต้องจับตัวแต่จับจิตใจแทน" นั้นมีประโยชน์และช่วยเหลือเพื่อเด็กได้มากเพียงใด

เมื่อไม่ไล่จับเด็กแล้ว กำลังมากมายของเขาก็จะถูกใช้ไปจัดการกับ "แก๊งทำร้ายเด็กในรูปแบบต่าง ๆ" ได้มากขึ้น รวมทั้ง "NAMBLA" ในเมืองไทยก็เชื่อว่า "ไม่นานนักจะมีข่าวอะไร ๆ ดี ๆ ปรากฏขึ้นในบ้านเมืองของเรา" (วัลลภ ตั้งคนานุรักษ์ 2538 : 22-24)

เอดส์กับเด็กเร่ร่อนที่เยอรมัน

วิดีโอเกี่ยวกับ "การรณรงค์เอดส์เพื่อเด็กข้างถนน" มีรายละเอียดโดยลำดับดังนี้

การนำเสนอวิดีโอชุดนี้เริ่มด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับสถานการณ์ของเด็กเร่ร่อนข้างถนนบ้านเรา ว่ามีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่เช่นไร ตั้งแต่การพักหลบนอนในทุกสถานที่ที่นอนได้ การเร่เก็บหาของกินเพื่อประทังชีวิต การดิ้นรนและสละระเหย การถูกหลอกลวงให้เข้าสู่กระบวนการค้าประเวณีทั้งชายและหญิง โดยเฉพาะภาพของฝรั่งมั่งคั่งที่พาเด็กข้างถนนผู้ชายไปบำบัดความใคร่ในเมืองพัทยา (คือข้อเท็จจริงที่ตำรวจอยู่อย่างท้าทายการจัดการของเจ้าหน้าที่ตำรวจในย่านพัฒน์พงษ์ และพัทยา ที่ไม่เห็นกวตขันจับฝรั่งบริติชทางเพศเหล่านี้เลย)

ผ่านจากภาพของเด็กเร่ร่อนข้างถนน ก็เชื่อมโยงมาถึง "ครูข้างถนน" ที่กระจัดกระจายกันลงคลุกคลีกับเด็กเหล่านี้ จนกระทั่งเด็ก ๆ เกิดความไว้วางใจและศรัทธาเข้ามาสัมผัสและเรียนรู้กับครู เป็นบทบาทของการ "ศึกษาระบบที่แท้จริง" ที่มาจากความต้องการเรียนของผู้เรียน เรียนในมิติเวลาที่พร้อมจะเรียน เรียนในเนื้อหาที่หลากหลายตามความสนใจ และเรื่องราวเกี่ยวกับ "เอดส์" คือประเด็นเนื้อหาหนึ่งที่เด็ก ๆ ให้ความสนใจมาก "ภาพโปสเตอร์" "หนังสือการ์ตูนเอดส์" "คู่มือเอดส์" เรื่องราวชีวิตของผู้ป่วยเอดส์" และบรรยากาศการสนทนาพูดคุยกับเหล่าครูข้างถนนเกี่ยวกับเอดส์ เป็นภาพที่เห็นชัดเจนของบรรยากาศการเรียนรู้ที่มีชีวิตชีวาและเอื้อต่อการเข้าใจได้ดี ยามเช้าที่สวนหย่อมอนุสาวรีย์ชัยฯ ยามเย็นที่สนามหลวงและวงเวียนใหญ่และสะพานพุทธ ดึกดื่นจนถึงตีสองที่พัฒน์พงษ์ จะเห็นภาพของ "ครูข้างถนน" กับเด็กเร่ร่อนคลุกคลีร่วมกันเรียนรู้ อย่างน่าสนใจ

กระนั้นก็ตาม ความเป็นจริงที่ปรากฏอยู่ก็คือ แม้เด็กเร่ร่อนจะรู้และเข้าใจถึงปัญหาโรคเอดส์และการแพร่ขยายของโรค แต่ "ปมปวดร้าวของชีวิต" ที่ "ผมไม่กลัวหรอกครับเอดส์ ตายได้ก็ดีกว่าได้หมดปัญหาเสียที" และ "นอนกับฝรั่งได้เงินดีได้มากก็เที่ยว แบ่งกันใช้หมดก็หาใหม่"

ทำให้เรารู้ว่า ทนทางที่ทำให้เด็กเร่ร่อน พ้นจากเอดส์ได้ดี กระทั่งที่สุดคือ จะต้องพยายามโน้มน้าวให้พวกเขาหยุดเร่ร่อนลงให้เร็วที่สุด

ภาพแห่งความสำเร็จที่ครูข้างถนนสามารถโน้มน้าวและชักจูงเด็กเข้าสู่บ้านต่าง ๆ ของมูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก ไม่ว่าจะเป็น "บ้านอุปถัมภ์เด็ก" "บ้านสร้างสรรค์เด็ก" "บ้านเด็กใกล้วัด" และ "บ้านคุ้มครองเด็ก" ได้ปรากฏชัดเจนในวิดีโอตอนท้าย พร้อม ๆ กับกิจกรรมที่เด็ก ๆ เร่ร่อนได้ร่วมกันจัดนิทรรศการและพูดคุยแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับ "โรคเอดส์" ซึ่งประเด็นนี้ต้องการจะบอกให้รู้ว่า "การเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่มของเด็ก และ "โดยเด็กเอง" เป็นขั้นตอนสำคัญที่ครูได้สร้างบรรยากาศและเชื้อให้เด็ก ๆ คิดค้นปรึกษาหารือด้วยพวกเขาตนเอง และผลที่ออกมาเป็นความสำเร็จและความภาคภูมิใจของเด็กที่มีพลังยิ่ง

การนำเสนอวิดีโอเทปม้วนนี้จบลง พร้อมด้วยคำถามสงสัยไม่น้อยว่า "เราทำเช่นไร เด็กเร่ร่อนถึงยินยอมหยุดเร่ร่อนลงและติดตามเข้าสู่บ้านต่าง ๆ ที่เปิดขึ้น" และ "ทำไมเราถึงไม่ยอมปล่อยให้เด็ก ๆ ใช้ชีวิตเร่ร่อนอยู่บนถนน เรียนรู้และเติบโตใหญ่เท่าทันบนถนน เสมือนแนวทางการทำงานของย่านละตินอเมริกา

ต่อคำถามข้อที่หนึ่งนั้นเห็นจะได้แก่การทุ่มเทลงทำงานอย่างหนักของบรรดาครูข้างถนนที่ได้รับการคัดเลือกและอบรมมาอย่างดีนั่นเอง ที่เข้าทำงานเชิงรุกและคลุกคลีสร้างความสัมพันธ์กับเด็ก ๆ อย่างต่อเนื่องเป็นผลให้เด็กเชื่อมั่นและรักครูจนยอมติดตามเข้ามาอยู่กับครูภายในบ้านที่เปิดขึ้น

คำตอบข้อที่สองที่ได้ย้ำออกไปก็คือ สถานการณ์ของเด็กในสังคมไทยและย่านละติน -อเมริกา นั้นแตกต่างกัน โดยเฉพาะสังคมไทยเรานั้น บนท้องถนนมีอันตรายมาจากบรรดาแก๊งต่าง ๆ ที่คอยอาศัยเด็กเป็นเครื่องมือในทางมิชอบและหลอกลวงเด็กเร่ร่อนหญิงชายเข้าช่องอยู่ตลอดเวลา การอยู่บนถนนนานเท่าไรย่อมอันตรายมากขึ้นเท่านั้น ขณะเดียวกันวัฒนธรรมแห่งความเมตตาเด็กในสังคมไทยก็ยังมีอยู่ไม่น้อยที่ได้เอื้อเพื่อและเปิดโอกาสให้แก่เด็ก ๆ อยู่ ดังจะเห็นได้จากการสนับสนุนปัจจัยแก้มูลนิธิฯ เพื่อการช่วยเหลือเด็กข้างถนนอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา (วัลลภ ตั้งคนานุรักษ์ 2538 : 26-19)

ครูข้างถนนบนเส้นทางเปลี่ยวร้าง

บนถนนหนทาง ตรอก ซอก ซอยในเมืองหลวงกรุงเทพมหานครพลุกพล่านขวักไขว่ด้วย ผู้คนมากมายที่ต่อสู้ดิ้นรนบนภารกิจของชีวิตเพื่อวันนี้และอนาคตที่จะมาถึง

เด็ก ๆ หลายร้อยหลายพันชีวิตเช่นกันที่ทนจนเร่ร่อน สัญจรไปมาดุจนกขมิ้นเหลืองอ่อน เพื่อวันนี้วันที่จะหาอาหารใส่ท้องได้ วันที่จะได้เงินสักจำนวนหนึ่ง เพื่อใช้จ่ายไปกับสิ่งที่ต้องการอาจจะเป็นข้าวสักจาน ขนม หยอดฟังดูเพลง เล่นเครื่องตุ๊กไฟฟ้า น้ำอัดลมใส่น้ำแข็งเย็น ๆ สักถุง หรือกระทั่งบุหรี่สักครึ่งซอง ทินเนอร์